

МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

ГЕРАСИМЕНКО ЮЛІЯ СЕРГІЇВНА

УДК 631.155.2:330.837

**ІНСТИТУЦІОНАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНО
ОРІЄНТОВАНОГО БІЗНЕСУ В АГРАРНІЙ СФЕРІ**

08.00.03 – економіка та управління національним господарством

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Київ 2021

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Міжрегіональній академії управління персоналом.

Науковий консультант: доктор економічних наук, професор,
член-кореспондент НААН України
УЛЬЯНЧЕНКО Олександр Вікторович,
Харківський національний аграрний університет
ім. В. В. Докучаєва,
ректор.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
СКИДАН Олег Васильович,
Поліський національний університет,
ректор;

доктор економічних наук, професор
ГОНЧАРЕНКО Оксана Володимирівна,
Дніпровський державний
аграрно-економічний університет,
професор кафедри економіки;

доктор економічних наук, доцент
САМОЙЛИК Юлія Василівна,
Полтавський державний аграрний університет,
професор кафедри економіки та
міжнародних економічних відносин.

Захист відбудеться 28 грудня 2021 р. о 11:00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.142.03 у Міжрегіональній Академії управління персоналом за адресою: 03039, м. Київ, вул. Фрометівська, 2, корп. 24, ауд. 20.

Із дисертацією можна ознайомитись у Міжнародному бібліотечно-інформаційному центрі ім. Ярослава Мудрого Міжрегіональної Академії управління персоналом за адресою: 03039, м. Київ, вул. Фрометівська, 2.

Автореферат розіслано 26 листопада 2021 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
к.е.н.

О. В. Цімошинська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Якість та рівень життя населення будь-якої країни є стратегічною метою економічної політики відповідального уряду. Мова йде не тільки про забезпечення достатнього рівня доходу та соціального захисту населення. Одним з важливих критеріїв є забезпечення населення продуктами харчування у відповідності до наукових норм та встановлених стандартів. Сьогодні саме останній момент відіграє особливе значення в формуванні якості життя. Використання різних хімічних добавок та речовин, як безпосередньо при виробництві продукції в сільському господарстві, так і в харчовій промисловості, створює додаткові ризики для населення. Саме дотримання відповідних стандартів може забезпечити споживачів гарантією, що продукція безпечна для їх здоров'я. Екологічно орієнтована продукція в даному випадку дає найбільші гарантії безпеки через майже повну відсутність хімічних речовин у процесі виробництва.

Складна екологічна ситуація в країні та світі зумовлює необхідність екологізації соціально-економічного розвитку, а також узгодження науково-технічного прогресу суспільства з охороною навколишнього середовища. Така взаємодія формує нову мету розвитку суспільства, яка полягає в постійному поліпшенні «якості життя» населення в умовах існування високоефективної економіки та здорового довкілля. Актуальність розгляду проблем розвитку екологічно орієнтованого агробізнесу підвищується і внаслідок невисокого рівня платоспроможності населення, що суттєво обмежує та ускладнює розвиток внутрішнього ринку даної продукції. Ефективність екологізації виробництва багато в чому залежить від оптимізації економічних відносин у сфері раціонального природокористування. Однією з причин низької ефективності організаційно-економічного механізму природокористування є відсутність аналізу, оцінки, обґрунтування умов та факторів екологізації виробництва, особливостей зовнішніх комунікацій, тобто відсутність екологічного бізнесу.

Вагоме значення у вирішенні проблеми розвитку екологічно орієнтованого агробізнесу відводиться державі як інституції, суспільним організаціям, науковим установам, традиціям та особливостям сприйняття населенням філософії здорового способу життя. При цьому потребують додаткового вивчення питання державної підтримки та регулювання розвитку екологічно орієнтованого агробізнесу, запровадження екологічних технологій виробництва, забезпечення відповідного рівня конкурентоспроможності виробників органічної та екологічної продукції та інші.

Теоретичні та прикладні проблеми інституалізації економічних відносин досліджувались в роботах Бородіної О., Веблена Т., Гелберта Д., Гейця В., Гриценко А., Данилишина Б., Коммоноса Д., Коуза Р., Норта Д., Шпикуляка О., Яременко О. Теоретико-методологічні підходи до формування та оцінки процесів розвитку екологічно орієнтованого агробізнесу представлені у працях таких вітчизняних вчених: Антонця С.,

Артиш В., Безуса Р., Гончаренко О., Данилишина Б., Дудар Т., Дудар О., Мельника Л., Москаленко А., Ніценко В., Писаренко В., Самойлик Ю., Сіренко Н., Скидан О., Ульяновченко О., Фурдичко О., Хвесик М., Ходаківської О., Шубравської О., Якубів В., Яценко О. та ін. Дана проблематика також широко представлена у працях закордонних вчених, зокрема: Міккелсен Б., Лохр Л., Лаї Ю., Крусталліс А., Аертсенс Й., Падел С., Станхілл Г.

Водночас необхідно відзначити, що незважаючи на значну кількість напрацювань у науковому, методичному і практичному аспектах стосовно досліджуваної тематики, недостатньо дослідженою залишається проблема тенденції виробництва екологічно орієнтованої продукції як у світі, так і в Україні, економічної ефективності та конкурентоспроможності підприємств з виробництвом екологічно орієнтованої продукції, особливостей формування економічного механізму державного стимулювання розвитку екологічно орієнтованого агробізнесу, прогнозування попиту на екологічну продукцію у домогосподарств з різним рівнем доходу, впливу світових тенденцій на розвиток вітчизняного ринку органічної продукції. Потреба в їх розв'язанні зумовила вибір теми дисертаційного дослідження, актуальність мети і завдань, спрямованих на їх вирішення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконувалася відповідно до планів науково-дослідних робіт Харківського національного аграрного університету ім. В. В. Докучаєва за темами: «Удосконалення методології економіко-статистичного аналізу і розробка стратегічних напрямів регіонального розвитку сільського господарства» (номер державної реєстрації № 0117U002029) (особисто автором обгрунтовані інституціональні основи розвитку екологічно орієнтованого бізнесу в аграрній сфері); «Науково-методологічне забезпечення підприємницької, маркетингової, логістичної діяльності підприємств агропродуктового комплексу та розвитку земельних відносин на інвестиційно-інноваційних засадах» (номер державної реєстрації 0116U000001) (особисто автором обгрунтовано теоретичні основи формування системи еколого-орієнтованого агробізнесу) та Міжрегіональної академії управління персоналом за темою «Проблеми та перспективи розвитку промислових і сільськогосподарських підприємств в Україні» (номер державної реєстрації № 0117U00024) (особисто автором удосконалено концептуальний підхід до інституціонального забезпечення розвитку екологічно орієнтованого бізнесу в аграрній сфері).

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є наукове обгрунтування та розробка теоретико-методологічних засад і науково-практичних рекомендацій щодо розвитку та вдосконалення інституціонального забезпечення екологічно орієнтованого агробізнесу.

Мета дослідження зумовила постановку і розв'язання відповідних завдань:

- розглянути основи інституційної теорії та особливості її застосування в аграрному секторі національної економіки;

- виокремити місце та роль екологічно орієнтованої продукції у процесі формування сталого розвитку сільського господарства;
- уточнити сутність та особливості екологічно орієнтованого бізнесу в сфері сільськогосподарського виробництва;
- теоретично обґрунтувати місце та роль методологічних принципів у формуванні результатів досліджень в економічній науці;
- визначити особливості формування ринку органічної продукції та оцінку рівня його розвитку та ефективності виробництва;
- уточнити місце та роль екологічної складової в формуванні ефективності використання земельних ресурсів;
- здійснити оцінку та виявити особливості в тенденціях екологічно орієнтованої продукції в Україні та світі;
- проаналізувати моделі та особливості господарств, які спеціалізуються на виробництві органічної продукції;
- встановити особливості та відмінності економічної ефективності виробництва органічної продукції порівняно зі звичайною;
- визначити концептуальні засади формування економічного механізму розвитку еколого-орієнтованого агробізнесу;
- розробити принципи та складові механізму державного стимулювання розвитку екологічно орієнтованого агробізнесу;
- запропонувати систему заходів та конкретні принципи державної підтримки екологічно орієнтованого аграрного бізнесу в ринковій економіці;
- дослідити особливості формування рівня споживчого попиту на продукти харчування у домогосподарств з різним рівнем доходу;
- здійснити прогнозування попиту на екологічну продукцію у домогосподарств з різним рівнем доходу;
- сформувати стратегічні напрями розвитку ринку екологічно орієнтованого агробізнесу в Україні з врахуванням світових тенденцій.

Об'єктом дослідження є процес формування інституціонального забезпечення розвитку екологічно орієнтованого бізнесу в аграрній сфері.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методологічних та практичних засад, форм, методів та інструментів інституціонального забезпечення розвитку екологічно орієнтованого бізнесу в аграрній сфері.

Методи дослідження. Теоретико-методологічною основою дисертаційного дослідження є системний підхід та діалектичний метод пізнання, фундаментальні положення економічної теорії, наукові розробки з питань інституціонального забезпечення розвитку аграрного виробництва, базових принципів розвитку органічного виробництва, створення інструментів державного впливу на стимулювання виробництва еколого-орієнтованої продукції.

У процесі дослідження застосовано загальнонаукові і спеціальні методи наукового дослідження: *монографічний метод* – при вивченні досвіду країн світу щодо особливостей розвитку виробництва органічної продукції, механізмів її державної підтримки; *історичний* – для дослідження ретроспективи формування теоретико-методичних основ та удосконалення

напрямів забезпечення розвитку екологічно орієнтованого бізнесу в аграрній сфері з урахуванням його сучасного стану; *аналізу і синтезу* – для з'ясування сутності проблем розвитку виробництва органічної продукції; *абстрактно-логічний* та *узагальнення* – для уточнення понятійного апарату дослідження й удосконалення складових оцінки кадрового забезпечення підприємств; *метод порівняння* – застосовано для порівняння виявлених у процесі дослідження причинно-наслідкових зв'язків економічних явищ у різні часові періоди при аналізі тенденцій розвитку органічного виробництва як у світі, так і в Україні; *монографічний* – для поглибленого дослідження управління кадровим забезпеченням галузі рослинництва; *кореляційно-регресійного аналізу* – для ідентифікації факторів, що визначають зміну рівня урожайності органічних культур; *порівняння середніх за допомогою t-критерію Стюдента* – для оцінки надійності розбіжностей між групами даних. Обробка аналітичних даних здійснювалася із застосуванням *графічних* та *статистичних* методів і прийомів.

Інформаційну базу дослідження склали Закони України, Постанови Кабінету Міністрів України, офіційні матеріали Міністерства аграрної політики та продовольства України, Державної служби статистики України та Головних управлінь статистики в регіонах, статистичні дані міжнародних організацій (зокрема FiBL and IFOAM), звітність сільськогосподарських підприємств, наукові праці вітчизняних і зарубіжних дослідників з питань управління кадровим забезпеченням, результати особистих досліджень автора.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в системній розробці теоретичних і методологічних засад, методів та інструментів інституціонального забезпечення розвитку екологічно орієнтованого бізнесу в аграрній сфері. Основні положення і результати дослідження, що характеризують наукову новизну, полягають у такому:

вперше:

- запропоновано концептуальну модель економічного механізму виробництва екологічно орієнтованої продукції, яка включає в себе нормативну складову, адміністративні засоби регулювання ринку, економічну складову, соціальну та екологічну складову;
- виділено в окрему категорію поняття «зеленої продукції», як продукції, яка виробляється в перехідний період до сертифікації органічного виробництва без застосування хімічних речовин і потребує окремої системи інституції з метою державної підтримки та регулювання;
- запропоновано економічний механізм компенсації витрат виробникам у перехідний період до отримання сертифікату виробника органічної продукції, який враховує рівень інтенсивності виробництва окремих культур та потенційний розмір втрат доходу;
- здійснено прогнозування можливого потенційного обсягу споживання окремих видів органічної продукції з врахуванням залежності рівня споживання звичайних продуктів харчування від величини доходів домогосподарств та з врахуванням фактору ціни на продукцію;

удосконалено:

- визначення сталості розвитку сільського господарства як розвитку, який базується на використанні природної родючості ґрунтів з метою отримання сільськогосподарської продукції і дозволяє у стратегічному плані гармонізувати отримання економічного ефекту з розвитком соціальних відносин та збереженням екології аграрного середовища;

- визначення поняття екологічного землеробства як поєднання системи заходів ведення аграрного виробництва, яке базується на принципах мінімізації обробки ґрунту з використання природних та біологічних важелів впливу на рослину та дотримання балансу поживних речовин у часі;

- характеристику та оцінку особливостей структури виробництва, ефективності землекористування в органічних та звичайних підприємствах з видаленням надійності рівня розбіжностей за ключовими критеріями між даними групами підприємств;

- оцінка рівня економічної ефективності виробництва в органічних та звичайних підприємствах з виділенням оптимальних параметрів по органічній пшениці за критерієм «рентабельність-урожайність», «прибутковість-урожайність»;

- концептуальну модель державної підтримки еколого-орієнтованого аграрного бізнесу з виділенням та конкретизацією складових, спрямованих на підтримку виробників, попиту на органічну продукцію, стратегічних заходів із популяризації та формування іміджу даної продукції, розвитком сільського туризму;

- статистичне дослідження рівня споживання окремих видів продукції у домогосподарств із різним рівнем доходу в частині можливості виділення фокус-груп потенційних споживачів органічної продукції

набули подальшого розвитку:

- визначення поняття «інституціональне середовище аграрної сфери» як комплекс правил, які формують поведінку індивідуумів по відношенню до інших індивідуумів в суспільстві в процесі використання земель з метою отримання сільськогосподарської продукції;

- трактування сутності органічного сільськогосподарського виробництва як такого, що відповідає певним, законодавчо закріпленим, правилам та вимогам, дозволяє зберегти природною родючість ґрунтів, структур агроландшафтів та підтримує біорізноманіття на даній території;

- поняття методології економічних досліджень в аграрному секторі, як спосіб дослідження економічних процесів, побудований на відповідних принципах, прийомах та методах, які віддзеркалюють особливості взаємодії між людиною та природою при виробництві сільськогосподарської продукції;

- система показників, які характеризують рівень розвитку ринку органічної продукції та ефективності її виробництва за обсягами товарної продукції та окупності витрат, що дає можливість комплексно оцінити як макро-, так і мікрорівень розвитку даного сектору економіки;

- оцінку динаміки виробництва органічної продукції на світових ринках та в Україні з виділенням окремих тенденцій на ринках конкретної продукції, що, на відміну від існуючих досліджень, дає можливість комплексно оцінити ситуацію та виділити найбільш перспективні сегменти ринку;

- прогнозування обсягів ринку органічної продукції в окремих країнах світу на період до 2022 року, як фактору формування перспектив розвитку експортного потенціалу вітчизняних виробників, що дає можливість оптимізувати очікування економічних суб'єктів та зменшити рівень ризику.

Практичне значення одержаних результатів. Отримані результати дисертаційного дослідження доведено до рівня науково-практичних розробок і рекомендацій щодо удосконалення інституціонального забезпечення розвитку екологічно орієнтованого бізнесу в аграрній сфері. Результати роботи прийнято до використання в діяльності органів державної влади та управління, окремими підприємствами. Так, пропозиції відносно стратегічного механізму державної підтримки сільськогосподарських підприємств та фермерських господарств в перехідний період до виробництва органічної продукції з визначенням величини державних дотацій в залежності від величини збитків при відмові від використання хімічних речовин при виробництві зернових та зернобобових культур, сої, соняшнику та ріпаку використані Департаментом агропромислового розвитку Харківської обласної державної адміністрації (довідка № 02-04.2-1/610 від 20.05.2020 р.); пропозиції автора щодо стратегічних напрямів державної підтримки екологічно орієнтованого аграрного бізнесу в Україні, враховані при розробці заходів, використано громадською спілкою «Органічна Україна» (довідка № 08/5-423 від 17.03.2021 р.); пропозиції щодо використання концептуальної моделі запровадження економічного механізму виробництва екологічно орієнтованої продукції використані Дніпропетровською обласною громадською організацією «Сільськогосподарська консультаційна служба» (довідка № 4/8 від 16.08.2020 р.); отримані результати щодо різниці в урожайності окремих культур, продуктивності тварин та фінансових результатів в звичайних та органічних підприємствах враховані у Громадській організації Асоціація фермерів та приватних землевласників Харківської області (довідка № 01.12.11 від 12.11.2020 р.); результати відносно граничної ефективності виробництва пшениці в органічних підприємствах в залежності від величини витрат, враховані при плануванні діяльності, використано сільськогосподарським обслуговуючим кооперативом «Наш добробут» Харківської області (довідка № 05/10 від 04.10.2020 р.).

Авторські теоретичні, методичні та практичні розробки були використані у навчальному процесі факультету обліку і фінансів Харківського НАУ ім. В.В. Докучаєва при підготовці фахівців зі спеціальностей 071 «Облік і оподаткування», 072 «Фінанси, банківська справа та страхування» і факультету менеджменту і економіки при підготовці

фахівців зі спеціальності 051 «Економіка» при викладанні дисциплін «Математична статистика», «Економетрика», «Теорія економічного аналізу», «Статистика», «Економічний аналіз». у частині результатів обробки даних як по підприємствах, так і по домогосподарствах. Зокрема, кореляційні моделі та методика їх перевірки на адекватність, оцінка надійності розбіжностей між групами за допомогою порівняння t-середніх по сукупностях (довідка № 01-24/1224 від 11.10.2020 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження є результатом самостійного наукового пошуку здобувача. Усі результати досліджень, що виносяться на захист, отримано і сформульовано автором самостійно. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, у дисертаційній роботі використано лише ті положення та ідеї, які належать особисто дисертанту. Результати власних досліджень, оприлюднених у працях у співавторстві, наведено в списку публікацій за темою дисертації. Робота не містить наукових положень і результатів дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук.

Апробація результатів дисертації. Основні результати дослідження, наукові розробки та практичні рекомендації висвітлювалися на міжнародних і всеукраїнських наукових та науково-практичних конференціях: «Економічна теорія: еволюція парадигми та революційні гіпотези» (м. Київ, 27–28 березня 2015 р.), «Органічне виробництво і продовольча безпека» (м. Житомир, 23 травня 2016 р.) «Розвиток науки у ХХІ столітті» (м. Харків, 14 березня 2016 р.), «Актуальні проблеми в сферах науки та шляхи їх вирішення» (м. Київ, 21 квітня 2016 р.), «Бухгалтерський учет в условиях глобализации экономики» (м. Горки, 21–22 квітня 2016 р.), «Актуальні проблеми правової науки і державотворення в Україні в контексті правової інтеграції» (м. Суми, 21–22 травня 2016 р.), «Економіко-екологічні проблеми сучасності у дослідженнях молодих науковців» (м. Одеса, 29–30 червня 2017 р.), «Стратегия развития экономики Беларуси: вызовы, инструменты реализации и перспективы: сборник научных статей» (м. Мінск, 27 жовтня 2017 р.), «Формування ефективної моделі розвитку підприємства в умовах ринкової економіки» (м. Житомир, 2–3 листопада 2017 р.), «Сучасний стан і перспективи розвитку обліку, аналізу та фінансового забезпечення підприємств агропромислового виробництва» (м. Харків, 9-10 листопада 2017 р.), «Економіка та управління: сучасний стан і перспективи розвитку» (м. Одеса, 23-24 листопада 2017 р.), «Освіта і наука: філософські, історичні та соціальні засади» (м. Харків, 28 листопада 2017 р.), «Інновації в управлінні соціально-економічним розвитком» (м. Харків, 5 березня 2018 р.), «Обліково-аналітичне забезпечення інноваційного розвитку економіки: матеріали» (м. Львів, 14–15 березня 2018 р.), «Актуальні проблеми розвитку обліку, аналізу та фінансів в агропромисловому виробництві України» (м. Харків, 25 квітня 2018 р.), «Роль молоді у розвитку АПК України» (м. Київ, 26–27 квітня 2018 р.), «Глобальні принципи фінансового, облікового та аналітичного забезпечення аграрного сектора економіки» (м. Харків, 8–9 листопада 2018 р.), «Ефективне функціонування екологічно стабільних

територій у контексті стратегії стійкого розвитку: агроекологічний, соціальний та економічний аспекти» (м. Полтава, 28 листопада 2018 р.), «Проблеми та перспективи розвитку підприємництва» (м. Харків, 30 листопада 2018 р.), «International Scientific Conference Digital and Innovative Economy: Processes, Strategies, Technologies» (Kielce, Poland, January 25th 2019), «Актуальні проблеми сучасного бізнесу: обліково-фінансовий та управлінський аспекти» (м. Львів, 19–21 березня 2019 р.), «Формування та перспективи розвитку підприємницьких структур в рамках інтеграції до Європейського простору» (м. Полтава, 27 березня 2019 р.), «Проблеми і перспективи інноваційного розвитку аграрного сектора економіки в умовах інтеграційних процесів» (м. Харків, 3–4 жовтня 2019 р.), «Topical issues of the development of modern science» (Sofia, Bulgaria, January 15–17, 2020), «Економіка, менеджмент та аудит: сучасні проблеми, перспективи та напрями розвитку» (м. Львів, 22 лютого 2020 р.), «Економіка, фінанси, облік та право: аналіз тенденцій та перспектив розвитку» (м. Полтава, 5 березня 2020 р.), «Світ економічної науки» (м. Тернопіль, 26 березня 2020 р.), «Інноваційні технології бізнесу, природокористування і туризму» (м. Чернігів, 9 квітня 2020 р.), «Dynamics of the development of world science» (Vancouver, Canada, April 15–17, 2020), «Сучасні технології менеджменту, інформаційне, фінансове та облікове забезпечення розвитку економіки в умовах євроінтеграції» (м. Черкаси, 16–17 квітня 2020 р.), «Проблеми обліково-аналітичного забезпечення управління підприємницькою діяльністю» (м. Полтава, 23 квітня 2020 р.), «Perspectives of world science and education» (Osaka, Japan, May 20–22, 2020), «Органічне виробництво і продовольча безпека» (м. Житомир, 21-22 травня 2020 р.), Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція «Перспективні напрями та інноваційні досягнення аграрної науки», присвячена видатному вченому, викладачу, організатору сільськогосподарського виробництва, засновнику Херсонського земського сільськогосподарського училища, кандидату сільського господарства і лісівництва К. І. Тархову (м. Херсон, 22 травня 2020 р.), «Розвиток фінансово-кредитних систем: виклики сьогодення» (м. Умань, 2–3 червня 2020 р.), «Сучасне українське село: соціальні та економічні виклики» (м. Харків, 17–18 вересня 2020 р.), «Сучасний стан і перспективи розвитку обліку, аналізу та фінансового забезпечення підприємств агропромислового виробництва» (м. Харків, 12–13 листопада 2020 р.), «Соціально-компетентне управління корпораціями в умовах поведінкової економіки» (м. Луцьк, 18 лютого 2021 р.), Міжнародна науково-практична конференція, присвячена 85-річному ювілею професора В. Й. Шияна (м. Харків, 19 лютого 2021 р.), «Сучасні тенденції розвитку фінансових та інноваційно-інвестиційних процесів в Україні» (м. Вінниця, 12 березня 2021р.), «Маркетинг: виклики та рішення» (м. Одеса, 21 квітня 2021 р.), «Механізми забезпечення сталого розвитку економіки : проблеми, перспективи, міжнародний досвід» (м. Харків, 23 квітня 2021 р.), Підсумкові наукові конференції професорсько-викладацького складу, аспірантів і

здобувачів, Харківський національний аграрний університет ім. В. В. Докучаєва за 2016, 2017, 2018, 2019, 2020 роки.

Публікації. Основні положення і висновки опубліковано у 76 наукових працях загальним обсягом 28,7 друк. арк., (з них 21,3 друк. арк. належить автору), у т. ч. 17 статей у наукових виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України, 3 публікації у наукових виданнях, включених до категорії «А» Переліку наукових фахових видань України, та у закордонних виданнях, проіндексованих у базах даних Web of Science Core Collection та/або Scopus, 2 статті у наукових періодичних виданнях інших держав із напрямку, з якого підготовлено дисертацію, 3 розділи у колективних монографіях, 4 публікації в інших виданнях, 47 тез конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків, містить 36 таблиці, 46 рисунки, 1 додаток. Загальний обсяг роботи становить 433 сторінки, з яких основного тексту – 360 сторінок. Список використаних джерел налічує 476 найменувань і розміщується на 52 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження, сформульовано його мету та завдання, визначено об'єкт і предмет дослідження, розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів.

У першому розділі «**Теоретичні основи формування інституціональної системи екологічно орієнтованого бізнесу в аграрній сфері**» узагальнено існуючі підходи до визначення сутнісно-змістовної характеристики інституціонального середовища; поняття сталого розвитку, його взаємозв'язку зі стабільним розвитком, впливу на формування суспільних відношень та економічного розвитку, поняття та принципів формування екологічного бізнесу.

Відзначається, що сьогодні поняття інституту означає переважний та постійний спосіб мислення, що став звичкою для групи або звичаєм для народу. Інститути встановлюють межі та форми людської діяльності. Світ звичаїв і звичок, до якого ми пристосовуємо наше життя, складається з інституціональних утворень. До інституту належать держава, сім'я, звичаї, організації. Підкреслюється також, що інститути за своєю природою неоднорідні. Неформальні інститути стосуються моралі, рівня громадянської культури, економічного мислення, рівня людського капіталу, менталітету, соціальної відповідальності бізнесу. Формальні інститути виступають фактом юридичного закріплення неформальних правил, які склалися в суспільстві в процесі тривалого історичного відбору: права власності і правові інститути; політичні інститути, фінансові інститути, організація кредитної та банківської системи, інститути тіньової економіки.

Зазначається, що інституціональна система, сформована в країні, має вирішальне значення для становлення та ефективного функціонування певної моделі економічного розвитку. Саме сукупність інститутів, до яких належать:

формальні правила, що складаються і змінюються державою та організаціями, неформальні обмеження, що складаються у процесі історичного розвитку та накопичення людського знання, а також механізми їх примусового здійснення, створюють необхідні базові умови і забезпечують регулювання процесу реалізації стратегічних та короткострокових цілей економічної моделі розвитку держави.

Здійснено структурно логічну класифікацію інститутів аграрної сфери, які об'єднують три сфери: державні інститути, ринкові інститути та інститути неформальних відносин (рис. 1). Останні завжди в сільській місцевості відіграють значно більшу роль, ніж у містах.

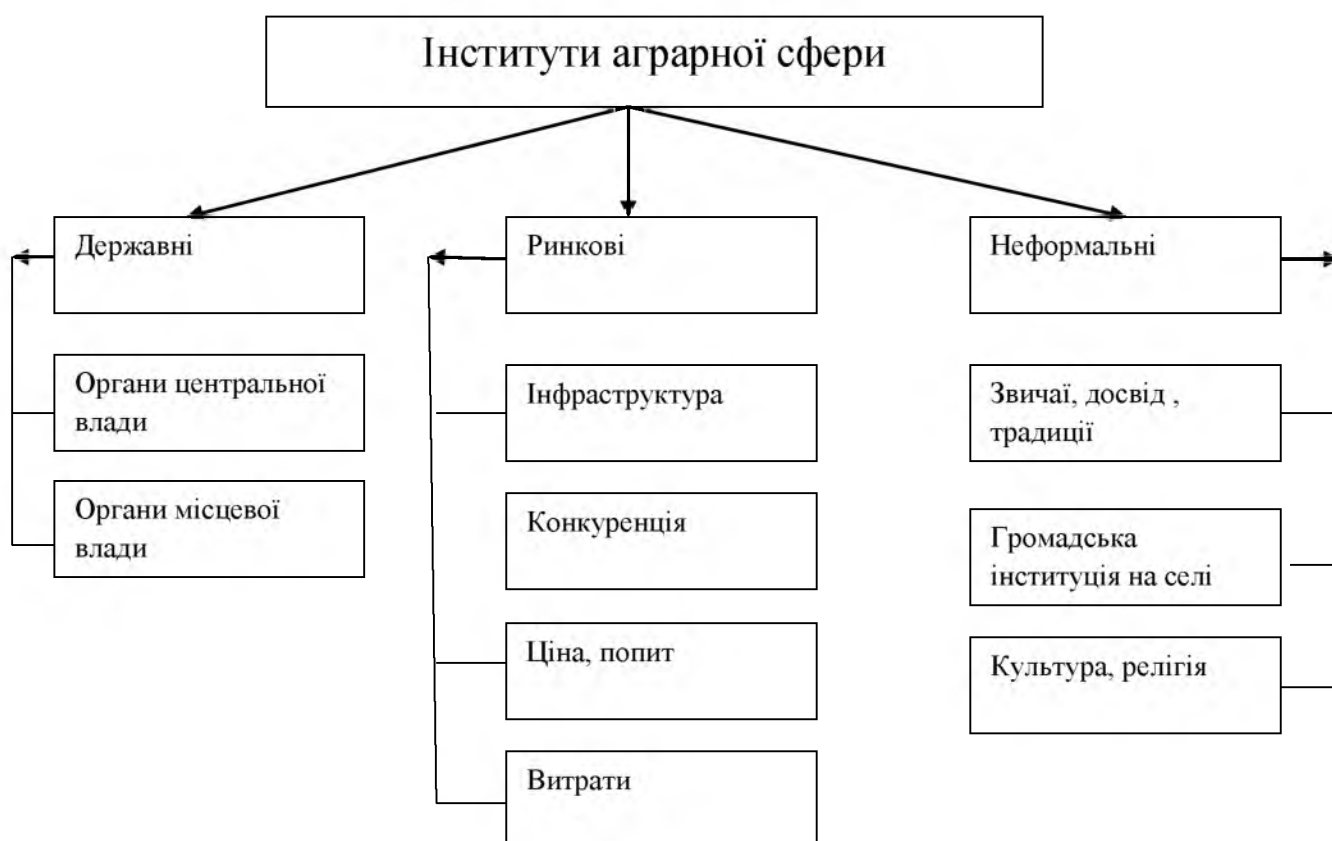

Рис. 1. Концептуальна модель інституціонального середовища аграрної сфери

Джерело: побудовано автором.

Виходячи з вищевикладеного, інституціональне середовище аграрної сфери нами визначається як комплекс правил, які формують поведінку індивідуумів по відношенню до інших індивідуумів в суспільстві в процесі використання земель з метою отримання сільськогосподарської продукції.

Проблема формування механізму економічного забезпечення сталого розвитку аграрної сфери вітчизняної економіки в контексті раціонального використання та відтворення природних ресурсів займає важливе місце в економічній науці, при цьому складові механізму дають можливість глибше зрозуміти сутність його функціонування. Сталий розвиток включає такі три

основні складники: економічний розвиток, соціальний прогрес, екологічну стійкість. Економічна складова означає економічне зростання на основі раціонального використання ресурсів, мінімізації витрат, економії енергоресурсів. Екологічна складова передбачає збереження і покращення систем, а також їх життєздатність, оскільки саме від цього залежить і нинішня, і майбутня стабільність всієї біосфери. Соціальна складова реалізується за допомогою людського розвитку, забезпечення вирівнювання умов життя різних соціальних груп, подолання відсталості і бідності, зниження безробіття. Взаємозв'язок економічної, соціальної й екологічної складової обумовлює необхідність забезпечення рівних можливостей для сьогоденного і прийдешнього поколінь в частині використання природних ресурсів. Принцип сталого розвитку економіки припускає перехід від ресурсоемних до екологічно чистих технологій, наукоємних і автоматизованих виробництв, орієнтованих на збереження природних ресурсів і навколишнього середовища для теперішніх і майбутніх поколінь, кардинальне підвищення економіко-екологічної ефективності суспільного виробництва та якості життя і добробуту населення. Виходячи з вищевикладеного, пропонується визначення поняття сталості розвитку сільського господарства як розвитку, який базується на використанні природної родючості ґрунтів з метою отримання сільськогосподарської продукції і дозволяє у стратегічному плані гармонізувати отримання економічного ефекту з розвитком соціальних відносин та зберіганням екології аграрного середовища.

Екологічний вимір сталості передбачає захист навколишнього природного середовища, екосистеми, збереження флори та фауни, раціональне використання ресурсів. Значної шкоди ґрунтам, а також людям, які споживають вирощену на них продукцію, завдає використання добрив та засобів боротьби із шкідниками на хімічній основі. Органічні методи господарювання покращують стан ґрунту та його родючість без застосування хімічно синтезованих добрив. Соціальною перевагою органічного сільського господарства є те, що воно має високий потенціал для забезпечення життєдіяльності сільського населення і пожвавлення роботи дрібних фермерських господарств. Разом зі зростанням органічного сектора зростатиме і працевлаштування місцевого населення, оскільки органічне землеробство менш механізоване і потребує, як правило, більше ручної праці. Як результат, органічне виробництво може стати ефективним інструментом збереження традиційних знань ведення господарства у кожному регіоні, а також зменшення міграції сільського населення до мегаполісів.

Проведене дослідження дозволяє уточнити визначення сутності органічного сільськогосподарського виробництва як такого, що відповідає певним, законодавчо закріпленим, правилам органічного виробництва, дозволяє зберегти природною родючість ґрунтів та структур агроландшафтів. Поняття екологічно чистої продукції є більш широким, ніж органічної.

Органічна продукція обов'язково є екологічно чистою, проте остання не обов'язково є органічною.

В другому розділі роботи «**Методологічні підходи до оцінки рівня ефективності екологічно орієнтованого агробізнесу**» розглянуто питання методології дослідження, охарактеризовано методологічні принципи, використовувані під час аналізу, визначено особливості формування ринку органічної продукції і принципів екологічної ефективності управління земельними ресурсами.

Поняття методології науки вживається в різноманітних тлумаченнях. Нерідко під методологією науки розуміють сукупність будь-яких, досить загальних методів дослідження. З другого боку, існує і занадто вузький погляд на методологію, коли вона розглядається як теоретична основа деяких спеціальних, досить приватних прийомів і засобів аналізу. З нашої точки зору методологія як загальне вчення про метод не зводиться до простої сукупності ні приватних, ні загальних методів дослідження. При аналізі як конкретних, так і більш загальних методів дослідження вона вивчає, перш за все, можливості і межі застосування цих методів у процесі досягнення істини, їх роль і місце в пізнанні. Методологія економічних досліджень сьогодні грає провідну роль у визначенні головних підвалин економічної наук. В цілому рівень опрацювання методологічних проблем стосовно потреб економіки є всі підстави вважати недостатнім. Відносно визначення поняття методології економічних досліджень аграрного сектору, то вважаємо коректним його наступну редакцію: це спосіб дослідження економічних процесів, побудований на відповідних принципах, прийомах та методах, які віддзеркалюють особливості взаємодії між людиною та природою при виробництві сільськогосподарської продукції.

Проведене дослідження засвідчило відсутність прийнятої системи оцінки рівня розвитку та ефективності виробництва екологічної продукції. Пропонується на національному рівні розвиток органічного виробництва характеризувати наступними показниками: частка органічних земель у площі сільськогосподарських земель; обсяги виробництва органічної продукції на одного мешканця; частка експорту органічної продукції в експорті сільськогосподарської продукції. Також, з метою характеристики рівня ефективності виробництва органічної продукції нами пропонуються наступні показники: індекс ефективності органічного виробництва за товарної продукцією та індекс ефективності органічного виробництва за окупністю витрат.

Індекс ефективності органічного виробництва за товарної продукцією визначається наступним чином:

$$I = \frac{ТП_0}{ТП} \dots\dots\dots (1)$$

де: $ТП_0$ – величина товарної продукції органічного виробництва по даній культурі на 1 га посівної площі; $ТП$ – величина товарної продукції по даній культурі в даному регіоні за звичайних умов.

Індекс ефективності органічного виробництва за окупністю витрат визначається за формулою:

$$I = \frac{OB_0}{OB} \dots\dots\dots (2)$$

де: OB_0 – окупність витрат при виробництві органічної продукції по даній культурі; OB – окупність витрат при виробництві звичайної продукції по даній культурі.

Пропонується включати до механізму державної підтримки органічного виробництва в Україні наступні заходи: законодавче забезпечення та гарантування партнерських відносин з державними органами; фінансову підтримку органічного виробництва на початковому етапі (3 роки); наукову підтримку через розробку технологій та методів організації бізнесу; підтримку на зовнішніх ринках; систему гарантування якості продукції; формування інституціонального середовища та рекламу здорового способу життя.

З нашої точки зору екологічне землеробство можна трактувати як поєднання системи заходів ведення аграрного виробництва, яке базується на принципах мінімізації обробки ґрунту з використанням природних та біологічних важелів впливу на рослину та дотриманням балансу поживних речовин у часі. Ведення органічного землеробства базується на застосуванні мінімальної обробки ґрунту та відмови від отрутохімікатів і мінеральних добрив. Такий підхід відновлює баланс поживних речовин у ґрунті, нормалізує роботу живих організмів, збільшує вміст гумусу і, як результат, – підвищує урожайність сільськогосподарських культур. Перехід на виробництво органічного продовольства є тривалим процесом, який не гарантує швидкої віддачі інвестицій, однак світові тенденції свідчать про підвищення популярності та прибутковості виробництва органічних продуктів харчування.

З нашої точки зору створення інституціонального середовища з підтримки екологічного землекористування повинно включати в себе наступні заходи: запровадження нормативів та розробку технологій екологічного землекористування по окремих культурах та регіонами на рівні установ Національної аграрної академії наук; формування у сільських громад світогляду відносно сталого розвитку територій на підґрунті виробництва органічної продукції; гарантування каналів збуту продукції; формування сприятливого середовища для розвитку «зеленої кооперації»; фінансову підтримку в перехідному періоді (12–36 місяців) екологічного землеробства через мінімізацію відсотків за комерційними кредитами; пільгове оподаткування (на рівні 0,1% від грошової оцінки) посівів органічних кормових культур; формування системи пільгового страхування врожаїв органічної продукції на початковому етапі (5 років).

У третьому розділі «**Стан та тенденції виробництва екологічно орієнтованої продукції в Україні та світі**» уточнено й оцінено тенденції розвитку виробництва екологічно орієнтованої продукції в Україні та світі, проведено аналіз виробництва органічної продукції в сільськогосподарських підприємствах; визначено економічну ефективність та

конкурентоспроможність підприємств з виробництвом екологічно орієнтованої продукції порівняно зі звичайними підприємствами.

Підкреслюється, що загальний обсяг органічного ринку склав у 2019 році 106 млрд євро порівняно з 15,2 млрд євро у 1999 році. Щодо ринку органічної продукції в окремих країнах світу (табл. 1.), то в даному випадку слід окремо виділити чотири країни за обсягами ринку: США (44,7 млрд євро), Німеччина (11,9 млрд євро), Франція (11,3 млрд євро), Китай (8,5 млрд євро). На ці країни припадає приблизно 2/3 світового ринку органічної продукції. В Україні у 2019 році споживання органічної продукції оцінювалось у 36 млн євро при експорті 168 млн євро. Якщо розглядати ситуацію під кутом зору обсягів виробництва органічної продукції на одного мешканця, то в даному випадку світовими лідерами є Швейцарія (338 євро), Данія (344 євро), Швеція (215 євро) та Люксембург (265 євро). В Україні даний показник дорівнює менше одного євро на мешканця. Це приблизно в шість разів менше, ніж у Китаї та Греції. Все це в свою чергу є свідченням фактичної відсутності реального ринку органічної продукції в Україні.

Європейський ринок органічної продукції сьогодні фактично дорівнює за обсягами ринку США (табл. 1). Його величина у 2019 році дорівнювала 45,0 млрд євро, з яких 41,4 млрд євро припадало на країни Євросоюзу.

Таблиця 1

Органічний ринок і тенденції виробництва в Європі, 2019

Країни	Площа (млн га)	Зміна у 2008–2019 рр. (%)	Зміна у 2008–2019 рр. (га)	Обсяг ринку, млн євро	Зміна у 2008–2019 рр. (%)	Зміна у 2008–2019 рр. (%)
EU-28	14,6	61	5,5	41453	131,6	8
Європа	16,5	65	6,5	45053	129,9	8

Джерело: розраховано автором

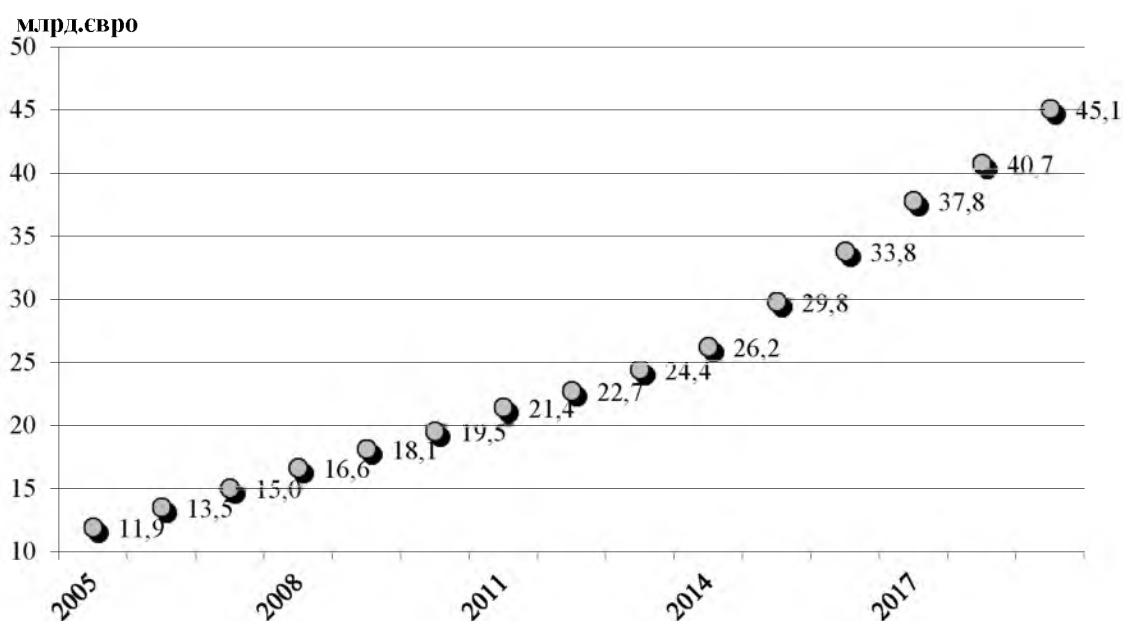

Рис. 1. Динаміка органічного ринку в Європі у 2005–2019 рр., млрд євро

Джерело: побудовано автором.

Зростання ринку органічної продукції в країнах Європи в динаміці виглядає дуже вражаюче (рис. 1). За період з 2005 по 2019 роки він в абсолютному вираженні зріс з 11,9 млрд євро до 45,1 млрд євро, тобто майже в 4 рази. Середній темп росту ринку при цьому становив 636 млн євро на рік. Важливим також є і той факт, що навіть у кризові роки (2008 рік) органічний ринок продовжував зростати. Така тенденція повинна зберегтись в найближчому періоді.

Було проведено оцінку показників економічної діяльності органічних сільськогосподарських підприємств за даними за 2012 рік та 2019 рік. Досліджувана сукупність дорівнювала відповідно 82 та 77 підприємств. Дані за інші роки відновити не вдалось. Це дало змогу порівняти результати фінансово-господарської діяльності як органічних, так і звичайних підприємств. Встановлено, що обсяги виробництва в органічних підприємствах були більшими, ніж в середньому по підприємствах України. Так, у 2012 році в середньому на одне органічне підприємство припадало 22142,4 тис. грн виручки від реалізації товарної продукції, тоді як на одне звичайне підприємство в середньому приходилось 13355,7 тис. грн. У 2019 році ці обсяги вже дорівнювали відповідно 55621,0 тис. грн та 33714 тис. грн. Щодо посівних площ конкретних сільськогосподарських культур, то ми маємо ситуацію коли відбулось зростання посівних площ під органічною соєю, пшеницею озимою та соняшником впродовж досліджуваного періоду. В той же саме час, посівні площі під кукурудзою на зерно скоротилися. Слід також відмітити відносну стабільність кількості працівників, хоча тенденція як у звичайних, так і в органічних підприємствах була до їх скорочення.

Аналіз структур виробництва органічних та звичайних підприємств дав можливість встановити, що співвідношення галузей рослинництва та тваринництва у 2019 році в звичайних підприємствах дорівнювало відповідно 85,2% до 14,8%, а в органічних підприємствах – 90,0% до 10,0%. Таким чином, різниця має місце, однак вона не принципова. Що стосується структури виробництва окремо всередині галузі рослинництва, то було відмічене скорочення питомої ваги зернових та зернобобових культур, що сталося головним чином за рахунок зменшення питомої ваги кукурудзи на зерно.

Аналіз цін на органічну та звичайну продукцію в сільськогосподарських підприємствах дав можливість встановити, що ціна на органічну кукурудзу вища на 27,1 %, ніж на звичайну, пшеницю озиму – 11,6%, молоко – 10,9%. Найменшим чином ціна відрізнялась по свинині – 5,5%. Було проведено також аналіз ефективності виробництва окремих видів продукції в звичайних та органічних підприємствах. Отримані дані свідчать, що по пшениці рівень ефективності виробництва за критерієм урожайності майже не відрізнявся в досліджуваних групах підприємств. В той же час за критерієм величини прибутку та рентабельності різниця виявилась доволі суттєвою. Так, величина рентабельності в органічних підприємствах дорівнювала 55,7%, а в звичайних – 36,4%.

З метою функціонального встановлення виявлених залежностей було вирішено використати регресійний аналіз модель. В якості залежного показника обрано урожайність озимої пшениці, а в якості факторів: витрати на 1 га посівної площі, грн/га; посівна площа, га; витрати на насіння на 1 га посівної площі, грн/га. Кінцева модель множинного регресійного аналізу, яка була отримана, мала наступний вигляд:

$$Y_{x_{123}} = 0,004X_1 - 0,0004X_2 - 0,006X_3 + 17,914, \quad (3)$$

де $Y_{x_{123}}$ – урожайність, ц/га, грн; X_1 – витрати на 1 га, грн/га; X_2 – посівна площа, га; X_3 – витрати на насіння 1 га, грн/га.

Коефіцієнт сукупної кореляції множинної регресійної моделі становить 0,708, що свідчить про щільний зв'язок між досліджуваними ознаками. Значення коефіцієнта множинної детермінації $R^2 = 0,502$ показує, що на частку систематичної варіації залежної величини, зумовлену впливом факторів, включених до кореляційної моделі, припадає 50,2 %. Фактична величина критерію Фішера (F) дорівнювала 22,5, що значно перевищує його табличну величину (3,67). Це дає підстави стверджувати, що отримані залежності носять надійний характер.

У четвертому розділі «Економічні механізми управління розвитком екологічно орієнтованого агробізнесу» – розроблено концептуальні засади формування економічного механізму розвитку екологічно орієнтованого агробізнесу; обґрунтовано економічний та організаційний механізм державного стимулювання розвитку екологічно орієнтованого агробізнесу; сформовані базові принципи механізму державної підтримки екологічно орієнтованого аграрного бізнесу в ринкових умовах.

Підкреслюється, що економічний механізм екологічно орієнтованого агробізнесу – це система взаємодії всіх зацікавлених суб'єктів у процесі виготовлення, продажу та споживання екологічної продукції з метою оптимізації власних ресурсів. Розроблена концептуальна модель запровадження економічного механізму виробництва екологічно орієнтованої продукції включає в себе державну стратегію розвитку екологічно орієнтованого агробізнесу, на базі якої повинні бути створенні інституції та механізми її реалізації, в першу чергу через економічні інтереси суб'єктів. В Україні повинна бути створена державна інституція, яка буде в повній мірі регулювати та акумулювати всю діяльність, яка пов'язана з розвитком даного сегменту ринку, в тому числі і питання сертифікації виробників із міжнародним їх визнанням.

Доведено, що досвід як України, так і інших країн світу свідчить про те, що держава має бути активним гравцем на ринку органічної продукції. Саме це відбувається в більшості країн, де органічне виробництво набуло розвитку та виступає в якості окремої складової ринку. Проведений огляд різних систем державної підтримки дозволяє сформулювати наступну позицію. Державна підтримка екологічно орієнтованого бізнесу повинна охоплювати як підтримку споживачів, через розширення попиту, так і формування механізму дотацій виробникам продукції. Окремий блок питань повинен включати в себе стратегічні заходи з формування іміджу органічної

продукції на ринку. Повинна буде деталізована політика підтримки тих виробників, які, по-перше, вирішили перейти до виробництва органічної продукції, по-друге, державної підтримки потребують і вже сертифіковані виробники продукції. Фактично, це має бути дві програми, кожна зі своїми умовами фінансування. При цьому вважаємо доречним запропонувати поділ екологічно орієнтованої продукції на два види: зелена продукція, яка вироблена без застосування хімічних речовин; органічна продукція.

Таким чином, державна підтримка повинна включати в себе тих виробників, які знаходяться на перехідному етапі до отримання сертифікату на органічну продукцію. Тобто вони відмовились вже від застосування хімічних речовин при виробництві, однак не отримали ще офіційного статусу та права використовувати торгову марку органічної продукції. В даному випадку, через запровадження додаткових витрат на підтримання родючості ґрунтів та боротьби з хворобами та шкідниками рослин, тварин держава може запропонувати партнерські програми.

Здійснено відповідні розрахунки за наступними культурами: культури зернові та зернобобові; боби сої; насіння ріпаку й кользи; насіння соняшнику. Було також вирішено здійснити оцінки впливу витрат на мінеральні добрива та засоби захисту рослин на урожайність. Ще один важливий момент пов'язаний із тим, що можливий рівень дотацій повинен враховувати рівень інтенсивності виробництва. Справа в тому, що високоінтенсивні підприємства, в разі прийняття рішення щодо переходу до органічного виробництва, можуть понести значно більші втрати, ніж підприємства невисокого або середнього рівня інтенсивності. Саме з метою мотивування таких підприємств необхідне впровадження подібного підходу.

Виходячи з цього, нами було визначено характер залежності між рівнем витрат хімічних засобів та рівнем урожайності зернових та зернобобових культур через побудову рівняння регресії по кожній з виділених груп за рівнем витрат. Дана компенсація можлива при врахуванні, з одного боку, витрат урожайності, а з іншого – прибутку. На підставі відповідних міркувань нами було здійснено розрахунок можливого рівня держаних дотацій на перехідний період за даним 2019 року для Харківської області (табл. 2.)

В даному випадку по кожній групі з відповідним рівнем витрат мінеральних добрив та засобів захисту рослин була побудована регресійна модель залежності між величиною даних витрат на 1 га посівної площі та рівнем урожайності зернових та зернобобових культур. Виходячи з величини аргументів a_0 по кожній функції та середнього рівня витрат, була отримана величина додаткової урожайності шляхом множення його величини на середню величину витрат по групі. Отримані значення суттєво коливались по групах, що пояснюється складним характером даної залежності. Так, у першій групі з рівнем витрат до 2000 грн/га додаткова величина урожайності дорівнювала 2,4 ц/га, в групі з рівнем витрат 3000,1–4000 грн/га – 19 ц/га, а в останній групі – 22,4 ц/га. Маючи це значення і середню величину витрат, можемо визначити приріст, який буде згладжувати

коливання по групах. Прибавка урожайності за даними параметрами буде дорівнювати по групах: до 2000 грн/га – 4,8 ц/га; 2000,1–3000 грн/га – 7,8 ц/га; 3000,1–4000 грн/га – 9,7 ц/га; 4000,1–5000 грн/га – 12,1 ц/га; 5000,1–7500 грн/га – 15,5 ц/га; більш 7500 грн/га – 24,2 ц/га.

На ступному етапі дані щодо прибавок урожайності повинні бути перемножені на рівень прибутку на 1 ц зернових та зернобобових культур. Його величина в сільськогосподарських підприємствах Харківської області у 2019 році дорівнювала в середньому 46,5 грн/ц. Таким чином, величина дотацій повинна дорівнювати від 221,3 грн/га у підприємств, які мали рівень витрат до 2000 грн/га, до 1124,5 грн/га у підприємств з рівнем витрат понад 7500 грн/га, в разі їх рішення перейти до виробництва органічної продукції.

Таблиця 2

Розрахунок рівня держаної підтримки сільськогосподарських підприємств в перехідний період при виробництві зернових та зернобобових культур за даними 2019 року

Групи за рівнем витрат хімічних речовин	Функція залежності урожайності від рівня витрат	Рівень додаткової урожайності	Залежність додаткової урожайності від рівня витрат	Модельне значення додаткової урожайності	Прибуток, грн/ц	Рівень дотацій на 1 га, грн/га
до 2000	$y = 28,8 + 0,0023 \cdot x$	2,8	$y = 0,0023x + 1,92$	4,8	46,5	221,3
2000,1–3000	$y = 29,0 + 0,0027 \cdot x$	6,9	$y = 0,0023x + 1,92$	7,8	46,5	363,9
3000,1–4000	$y = 22,9 + 0,0056 \cdot x$	19,0	$y = 0,0023x + 1,92$	9,7	46,5	452,5
4000,1–5000	$y = 34,9 + 0,0025 \cdot x$	11,0	$y = 0,0023x + 1,92$	12,1	46,5	560,9
5000,1–7500	$y = 25,1 + 0,0038 \cdot x$	22,4	$y = 0,0023x + 1,92$	15,5	46,5	720,4
більше 7500	$Y = 41,3 + 0,0021 \cdot x$	20,3	$y = 0,0023x + 1,92$	24,2	46,5	1124,5

Джерело: власні розрахунки

Запропонований методичний підхід до визначення рівня дотацій при виробництві зернових та зернобобових культур, сої, ріпаку, соняшнику може бути розповсюджений і на інші культури. В даному випадку обмежувальним фактором виступила відсутність статистичної інформації. Також вона повинна бути розповсюджена на органічне тваринництво, в тому числі через підтримку площ, зайнятих органічними кормовими культурами.

У п'ятому розділі роботи «**Стратегічні напрями розвитку екологічно орієнтованого агробізнесу в Україні**» визначено особливості формування рівня споживчого попиту на продукти харчування у домогосподарств з різним рівнем доходу; здійснено прогнозування попиту на екологічну продукцію у домогосподарств з різним рівнем доходу; визначено стратегічні напрями розвитку ринку екологічно орієнтованого агробізнесу в Україні в контексті світових тенденцій.

Якість та рівень життя населення будь-якої країни є стратегічною метою економічної політики відповідального уряду. Одним із важливих критеріїв даного захисту є якість забезпечення населення продуктами харчування у відповідності з науковим нормами та встановленими стандартами. Для того щоб оцінити фактичний стан справ з рівнем споживання продуктів харчування різними верствами населення, нами було використано дані статистичного спостереження щодо рівня доходів та витрат населення України за даним 2018 року, яке мало назву «Анонімні мікродані за основними показниками щодо доходів, витрат та умов життя домогосподарств». Ставилась мета – оцінити сучасний стан споживання продуктів харчування з метою оцінки потенційних можливостей розвитку ринку органічної продукції. Статистичне опитування охопило 8051 домогосподарство (17,1 тис. осіб). Особливо цікавим є співставлення рівня доходів та споживання домогосподарствами продуктів харчування.

Таблиця 3

**Вплив рівня грошових доходів домогосподарств на
споживання окремих продуктів харчування в Україні
у 2018 році**

Показники	Група 1. Було достатньо і робили заощадження	Група 2. Було достатньо, але заощаджень не робили	Група 3. Постійно відмовляли собі в найнеобхіднішому, крім харчування	Група 4. Не вдавалося забезпечити навіть достатнє харчування
Кількість домогосподарств	580	3164	3545	409
Структура домогосподарств за групами, %	7,5	41,1	46,1	5,3
Середня кількість осіб у домогосподарстві	2,36	2,31	1,92	1,79
Грошовий дохід	135210	105258	65744	51895
Хліб і хлібопродукти	6883	6598	5698	5518
М'ясо, грн	9905	9455	6484	5277
Молоко, сир та яйця, грн	5388	5311	4066	3397
Олія і жири, грн	3415	3565	3074	2642
Фрукти, грн	2774	2667	1714	1301
Овочі, кг	247	223	206	192
Плоди, ягоди, горіхи та виноград, кг	123	114	86	73
Олія, маргарин та інші жири, кг	41	45	42	38
М'ясо та м'ясопродукти, включаючи субпродукти і жир, кг	162	149	116	98
Молоко та молочні продукти, кг	608	596	490	401

Джерело: власні розрахунки

При цьому за рівнем доходів респондентам пропонувалось провести самооцінку за рівнем своїх доходів протягом останнього року і віднести себе до наступних груп: було достатньо і робили заощадження; було достатньо, але заощаджень не робили; постійно відмовляли собі в найнеобхіднішому, крім харчування; не вдавалося забезпечити навіть достатнє харчування (табл. 3).

Слід відмітити, що має місце чітка залежність між статусом відповідної групи та середнім рівнем грошового доходу домогосподарства. В групі з рівнем оцінки доходів «Було достатньо і робили заощадження» середня їх величина дорівнювала 135210 грн, в групі «Було достатньо, але заощаджень не робили» – 105258 грн, в групі «Постійно відмовляли собі в найнеобхіднішому, крім харчування» – 65744 грн, в групі «Не вдавалося забезпечити навіть достатнє харчування» – 51895. Перший висновок за отриманими результатами стосується того факту, що перші дві групи з найбільшим рівнем доходу майже не відрізнялись між собою витратами на продукти харчування. Так, величина витрат домогосподарств в групі 1 та групі 2 на м'ясо дорівнювала відповідно 9905 грн та 9455 грн, на молоко, сир та яйця – 5388 грн та 5311 грн, олію і жири – 3415 грн та 3565 грн, фрукти – 2774 грн та 2667 грн. Інша ситуація була з рівнем витрат на продукти харчування в групах 3 та 4. В даному випадку величина витрат на м'ясо дорівнювала відповідно 6484 грн та 5277 грн на одне домогосподарство. Щодо двох інших груп харчових продуктів, а саме олії, жирів та фруктів, ситуація виявилась подібною. Однак по олії та жирах між першими двома групами домогосподарств з найбільшим рівнем доходів та двома групами з найменшим рівнем доходу різниця була суттєво меншою, ніж по фруктах. Саме по фруктах співвідношення витрат між першою та четвертою групою виявилось найбільш суттєвим. Це свідчить про те, що населення схильне економити на фруктах, які дієтологи дуже часто рекомендують в якості елемента здорового та збалансованого харчування.

Для того, щоб зрозуміти ситуацію з цінами на органічну хлібопродукцію та борошна в Україні, було здійснено їх порівняння з цінами на звичайну подібну продукцію. Слід зразу відмітити, що різниця виявилась доволі суттєвою по різних товарах. Найменшою вона була по борошну кукурудзяному, по якому ціна на органічну продукцію навіть менша, ніж на звичайну. Подібна ситуація була і на крупу вівсяну. В той же час ціна на інші органічні продукти суттєво перевищувала ціну на звичайну. Зокрема, ціна на органічні вівсяні пластівці перевищувала ціну на звичайні на 574,8%, рис – на 412,5%, кукурудзяні палички – на 387,9%, борошно гречане – 260,0%.

З метою прогнозування зміни попиту в залежності від зміни цін на продукцію було вирішено провести розрахунки за наступною методикою. На першому етапі для кожної групи домогосподарств було здійснено побудову функції залежності між рівнем доходу та середніми цінами на відповідні види продукції. Дана залежність будувалася за рівнянням функції прямої. На другому – рівняння даної функції трансформувалось із врахуванням

встановленого факту перевищення ціни на органічні продукти групи, що аналізується, порівняно зі звичайними продуктами. Фактично це буде означати, що функція буде паралельно зміщена. Це, в свою чергу, буде означати, що кількість домогосподарств, які опиняться на графіку над даною функцією, буде значно менше. Однак, слід визнати той факт, що сьогодні ні ринок, ні споживачі не готові повністю перейти до органічної продукції, ні виробники не спроможні задовольнити зростаючий попит. Виходячи з цього, була змодельована ситуація, коли домогосподарства по-різному переходять на споживання органічної продукції. Крім того, на ринку поки що немає достатньої кількості самої органічної продукції. Виходячи з цього, було вирішено змодельовати три ситуації, коли питома вага органічної продукції в структурі споживання буде дорівнювати відповідно 10%, 25 та 50%.

Здійснено оцінку потенційно можливих споживачів із загальної чисельності домогосподарств, при визначених пропорціях споживання органічної продукції. В табл. 4 наведено отримані результати. Головний висновок стосується того факту, що має місце значне перевищення цін на даній групі органічних продуктів, порівняно зі звичайними продуктами. Виходячи з цього було встановлено, що кількість потенційних споживачів значно скоротилась. Навіть, при питомій вазі органічних хлібопродуктів та борошна у структурі споживання рівним 10% кількість потенційних споживачів буде дорівнювати в групі 1 – 24,4%, групі 2 – 19,5%, в групі 3 – 17,3%, групі 4 – 15,7%. При потенційній ситуації, коли питома вага даного виду продукції досягне 50%, у структурі споживання кількість потенційних споживачів ще більш скоротиться: від 2,7% в групі 1 до 0,5% групі 4. Це фактично зводить ринок споживання даної продукції майже до 0.

Таблиця 4

Кількість та питома вага домогосподарств можливих споживачів органічних хлібопродуктів та борошна при різній величині питомої ваги у структурі споживання в Україні у 2018 році

Показники	Питома вага органічної продукції, %		
	10	25	50
Група 1. Було достатньо і робили заощадження			
Кількість	146	66	16
Питома вага, %	24,4	11,0	2,7
Група 2. Було достатньо, але заощаджень не робили			
Кількість	655	285	78
Питома вага, %	19,5	8,5	2,3
Група 3. Постійно відмовляли собі в найнеобхіднішому, крім харчування			
Кількість	635	202	38
Питома вага, %	17,3	5,5	1,0
Група 4. Не вдавалося забезпечити навіть достатнє харчування			
Кількість	65	14	2
Питома вага, %	15,7	3,4	0,5

Джерело: власні розрахунки

В групі з можливою питомою вагою органічної продукції 10% кількість домогосподарств, які теоретично могли погодитись з ціною на продукцію,

дорівнювала від 52,0% в групі 1 до 48,7 % в групі 4. При питомій вазі органічної продукції 50% ця питома вага буде вже дорівнювати 37,9% та 33,7% відповідно. Це доволі значна питома вага. В даному випадку питання скоріше в просуванні органічних м'ясопродуктів серед населення.

Щодо молочної продукції. В даному випадку тенденція була подібною. В групі з потенційною вагою органічної продукції до 10% потенційно можлива питома вага споживачів змінювалась від 51,1% в групі 1 з рівнем доход «Було достатньо і робили заощадження» до 35,0% в групі 4 з рівнем доходу «Не вдавалося забезпечити навіть достатнє харчування». При питомій вазі органічної продукції 50% потенційне коло споживачів по даних групах вже змінювалось від 34,4% до 21,5 %. Це суттєва розбіжність з першим варіантом і є доказом значно більшого скорочення потенційних споживачів, ніж у першому варіанті.

Проведено прогнозування розвитку органічного ринку в окремих країнах світу, які найбільш важливі для вітчизняних експортерів органічної продукції. Було вирішено зупинитись на аналізі тенденцій розвитку даного ринку у Данії, Німеччині, Франції, Нідерландах, США та Швейцарії. Також було здійснено прогнозування загального обсягу ринку в кожній з обраних країн. В цілому, найбільші темпи зростання ринку впродовж 2000–2019 років мала Франція – 11,3 рази, а найменші – Нідерланди – 3,73 рази. В інших країнах її величина коливалась в межах від 5,27 (Данія) до 5,84 (Німеччина). Було здійснено прогнозування можливої зміни обсягів реалізації ринку в даних країнах на період 2020–2022 рр. (рис. 2).

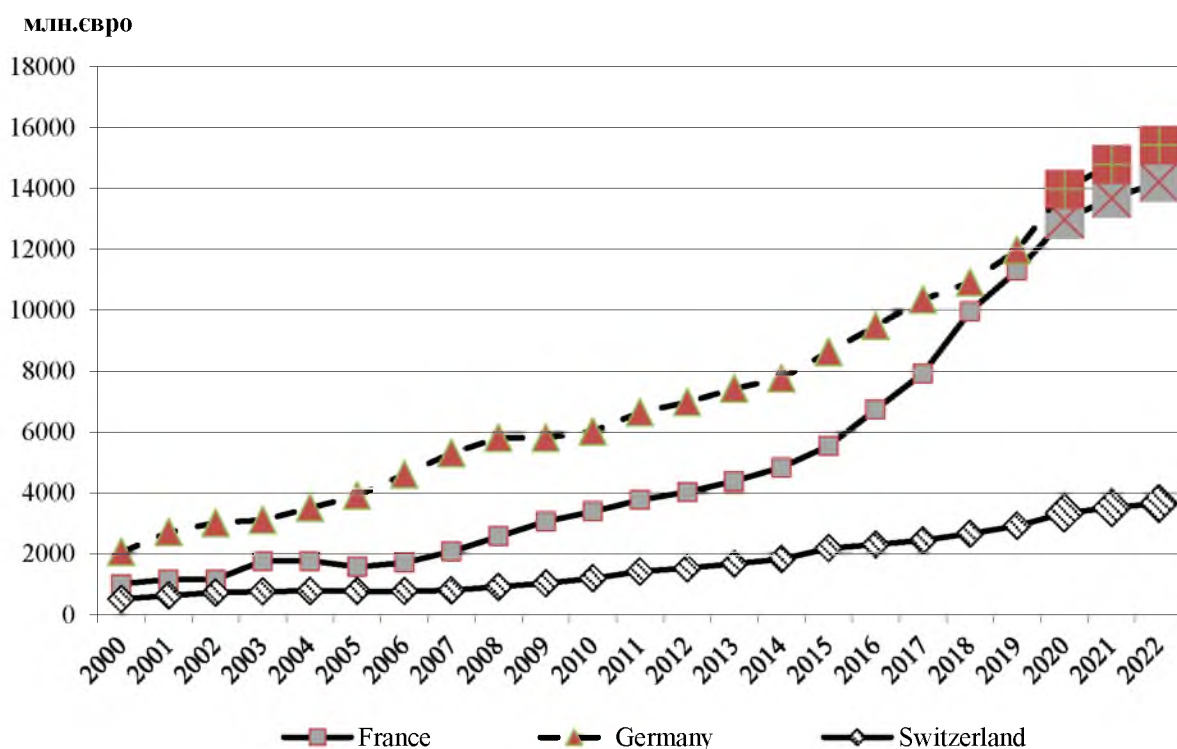

Рис. 2. Динаміка обсягів споживання органічної продукції в окремих країнах у 2000–2019 та прогноз на 2020–2022 роки, млн євро

Джерело: власні розрахунки

Для прогнозування також було використано модель авторегресії – змінної середньої (ARIMA). У відповідності до побудованої моделі прогнозується зростання обсягів ринку органічної продукції у Данії з 1978 млн євро у 2019 році до 2469 млн євро у 2022 році, у Німеччині – з 11970 млн євро до 15421 млн євро, Франції – з 11295 млн євро до 14196 млн євро, Нідерландах – з 1211 млн євро до 1647 млн євро, Швейцарії – з 2911 млн євро до 3643 млн євро, США – з 44720 млн євро до 55853 млн євро. Найбільші темпи зростання мають бути у Нідерландах (1,36 рази) та Німеччині (1,29 рази), а найменші – у Данії, Швейцарії та США (1,25 рази). Також було проведено прогнозування споживання органічної продукції в розрахунку на одного мешканця (рис. 3).

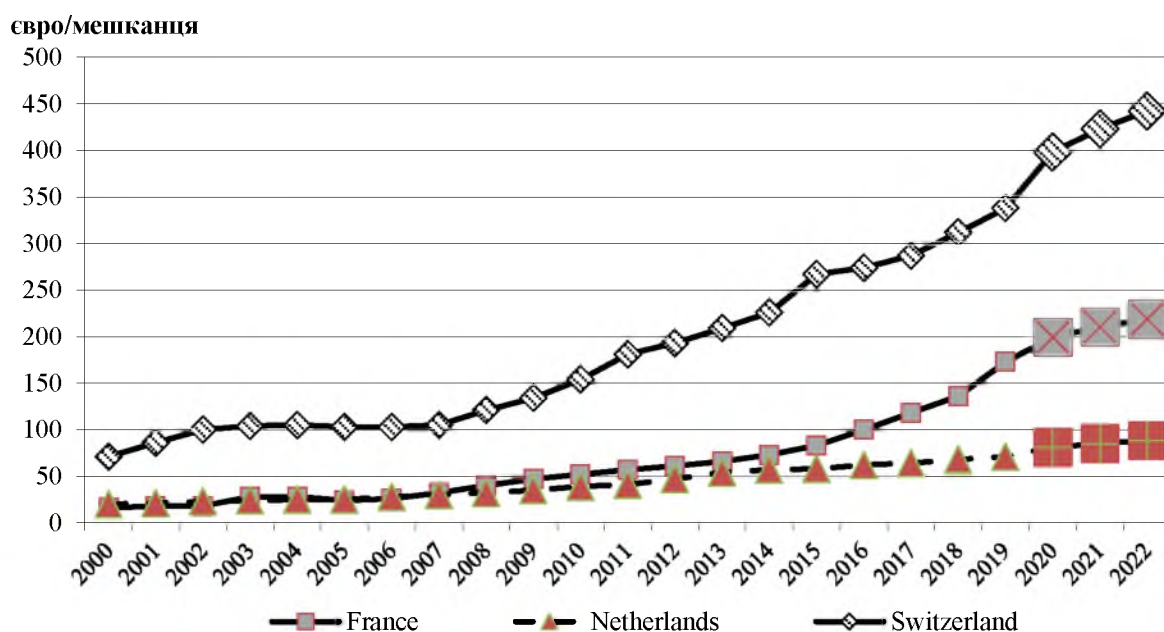

Рис. 3. Динаміка обсягів споживання органічної продукції на одного мешканця в окремих країнах у 2000–2019 та прогноз на 2020–2022 роки, євро/особу

Джерело: власні розрахунки

Впродовж даного періоду найбільші темпи зростання споживання в розрахунку на одного мешканця відмічались у Франції (10,8 рази), Німеччині (6,00 рази), а найменші темпи зростання були в Нідерландах (3,55 рази). Таким чином, ми маємо ситуацію, що саме у країнах з найбільшими темпами розвитку органічного ринку є найбільші перспективи у вітчизняних виробників виходу на ринок. Виходячи з отриманих даних, річне споживання у 2022 році на одного мешканця повинно бути рівним у Данії 435 євро/особу, Німеччині – 185 євро/особу, Франції – 219 євро/особу, Нідерланди – 88 євро/особу, Швейцарії – 442 євро/особу, США – 175 євро/особу. Отримані результати дають можливість прогнозувати вітчизняним виробникам перспективи виходу на ринок конкретної країни. Разом з тим, головним фактором розвитку екологічно орієнтованого аграрного виробництва в Україні має бути створення дієвого економічного механізму. Основні концептуальні підходи до даного механізму викладені

нами вище. Окремою проблемою є насичення вітчизняного ринку органічної продукції. Саме це повинно бути стратегічною метою розвитку екологічно орієнтованого аграрного виробництва в нашій державі.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі здійснено вирішення важливої наукової проблеми, що полягає в обґрунтуванні і розробці теоретико-методологічних засад і науково-практичних рекомендацій щодо розвитку та вдосконалення інституціонального забезпечення екологічно орієнтованого агробізнесу. Це дало можливість сформулювати низку теоретичних і методологічних положень та сформулювати наступні висновки:

1. Доведено, що інституції та інституціональне середовище мають важливе значення для економічного розвитку кожної країни. Інститути поділяються на формальні та неформальні. Кожна з цих складових інституціональної системи безпосередньо впливає на розвиток економічних відносин та легкість ведення бізнесу. Обґрунтовано необхідність оптимізації взаємовідносин державних інституцій при взаємодії з суспільством, як одного з центральних факторів, від якого в значній мірі буде залежати як суспільно-політичне, так і соціально-економічне становище в державі.

В інституціональному середовищі аграрної сфери виділено державні, ринкові та неформальні інститути. Дано визначення інституціонального середовища аграрної сфери як комплексу правил, які формують поведінку індивідуумів по відношенню до інших індивідуумів в суспільстві в процесі використання земель з метою отримання сільськогосподарської продукції.

2. Встановлено, що протягом останніх десятиліть парадигма сталого розвитку є домінуючою. На її принципах будують свою довгострокову стратегію переважна більшість розвинутих країн світу. Сталий розвиток базується на гармонійному розвитку трьох складових: економіки, соціальної сфери та збереженні екології. Обґрунтовано, що особливого значення принципи сталого розвитку набувають у сільському господарстві. Це обумовлено безпосередньою взаємодією виробничого процесу з навколишнім середовищем та живою природою. Крім того, особливої актуальності також набуває розвиток сільських територій.

Запропоновано визначення сталості розвитку сільського господарства як розвитку, який базується на використанні природної родючості ґрунтів з метою отримання сільськогосподарської продукції і дозволяє у стратегічному плані гармонізувати отримання економічного ефекту з розвитком соціальних відносин та збереженням екології аграрного середовища

3. Одним із центральних напрямів екологічно орієнтованого агробізнесу виділено виробництво органічної продукції. Сьогодні воно є одним із напрямів трансформації сільськогосподарського виробництва, який дозволяє фермерам збільшити свої доходи та зменшити ризики. Проведене дослідження дозволило уточнити визначення сутності органічного сільськогосподарського виробництва як такого, що відповідає певним,

законодавчо закріпленим, правилам та вимогам, дозволяє зберегти природною родючість ґрунтів, структур агроландшафтів та підтримує біорізноманіття на даній території. Поняття екологічно чистої продукції є більш широким, ніж органічної.

4. Методологія досліджень формує базові принципи дослідження, які повинні відповідати принципам науковості та логіки. Доведено, що в економічній науці повинно бути чітке розуміння межі застосування тих чи інших методів у процесі дослідження, їх обмеженості в особливих умовах. Одним із критеріїв адекватності використаних методів в економічній науці є спроможність з їх допомогою прогнозувати явища та події в економічних системах. Поняття методології економічних досліджень в аграрному секторі визначено як спосіб дослідження економічних процесів, що побудований на відповідних принципах, прийомах та методах, які віддзеркалюють особливості взаємодії між людиною та природою при виробництві сільськогосподарської продукції.

5. Встановлено, що Україна сьогодні суттєво поступається багатьом країнам світу як за абсолютними розмірами ринку, так і за відносними показниками. Рівень розвитку органічного виробництва пропонується доповнити наступними показниками: частка органічних земель у площі сільськогосподарських земель, обсяги виробництва органічної продукції на одного мешканця, частка експорту органічної продукції в експорті сільськогосподарської продукції. Також, з метою характеристики рівня ефективності виробництва органічної продукції пропонується визначати наступні показники: індекс ефективності органічного виробництва за товарною продукцією та індекс ефективності органічного виробництва за окупністю витрат.

6. Проблема ефективності використання земель сільськогосподарського призначення перебуває в центрі уваги дослідників під різними кутами зору. Доведено, що фактична економічна ефективність сільськогосподарських земель формується не тільки через поточні витрати та доходи, а і довгостроковому плані, через дотримання балансу поживних речовин та збереження біорізноманіття ґрунтів. Виробництво органічної продукції є одним із дієвих засобів щодо вирішення проблеми підтримання екології земельних ресурсів. Запропоновано визначати екологічне землеробство як поєднання системи заходів ведення аграрного виробництва, яке базується на принципах мінімізації обробки ґрунту з використанням природних та біологічних важелів впливу на рослину та дотриманням балансу поживних речовин у часі.

7. Ринок органічної продукції в останні десятиріччя є одним із найбільш швидко зростаючих напрямів аграрного бізнесу. Площа, зайнята під органічним землеробством, дорівнювала у 2019 році 72,3 млн га, проти 11 млн га у 1999 році. Лідерами серед європейських країн за питомою вагою органічного землеробства у структурі землекористування є Ліхтенштейн, Австрія, Швеція. Найбільшими ринками світу за обсягами продажу у 2019 році були європейський ринок з обсягами продажу 45,0 млрд євро та

ринок США з обсягами продажу 44,7 млрд євро. Розвиток галузі органічного тваринництва поступається рослинництву. Серед груп тварин найбільша питома вага в країнах Євросоюзу в структурі органічного виробництва належить ВРХ, вівцям та птиці. Встановлено, що в Україні внутрішній ринок органічної продукції впродовж 2010–2019 рр. збільшився приблизно у тридцять разів.

8. Аналіз структури виробництва органічних та звичайних підприємств дозволив встановити, що за даними 2019 року принципової різниці по даних групах не відмічається. В першу чергу це стосується співвідношення галузей рослинництва та тваринництва. Найбільша різниця між органічними та звичайними підприємствами з точки зору структури землекористування була відмічена по сої. Органічні підприємства мали більший рівень виходу товарної продукції та прибутку в розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь. Було також встановлено, що ціна в органічних підприємствах України на кукурудзу вища на 27,1%, ніж на звичайну, пшеницю озиму – 11,6%, молоко – 10,9%. Найменшим чином ціна відрізнялась по свинині – 5,5%.

9. Аналіз ефективності виробництва в звичайних та органічних підприємствах дав можливість встановити, що величина отриманого прибутку на 1 га посівної площі та рентабельність пшениці в органічних та звичайних підприємствах суттєво відрізнялись. Величина рентабельності в органічних підприємствах дорівнювала 55,7%, а в звичайних – 36,4%. Суттєві розбіжності фіксуються по рівню ефективності виробництва кукурудзи на зерно. В органічних підприємствах урожайність виявилась на 33,6% вищою, ніж у середньому по підприємствах України.

10. Функціонування ринку еколого-орієнтованого аграрного бізнесу вимагає наявності відповідного економічного механізму, який би мотивував виробників переходити на виробництво органічної продукції. Доведено, що економічний механізм повинен включати в себе організаційну складову, яка передбачає взаємодію всіх зацікавлених суб'єктів. Економічний механізм екологічно орієнтованого агробізнесу пропонується трактувати як систему взаємодії всіх зацікавлених суб'єктів в процесі виготовлення, продажу та споживання екологічної продукції з метою оптимізації власних ресурсів.

Запропоновано концептуальну модель економічного механізму виробництва екологічно орієнтованої продукції. Вона повинна включати в себе державну стратегію розвитку екологічно орієнтованого агробізнесу, на базі якої повинні бути створенні інституції та механізми її реалізації, в першу чергу через економічні інтереси суб'єктів. Даний механізм також повинен включати в себе: нормативну складову, прозорі адміністративні засоби регулювання ринку, економічну складову, соціальну складову, екологічну складову.

11. Доведено, що одним із реальних заходів підтримки органічного виробництва в світі є різні державні програми. В Україні держава має бути активним гравцем на ринку органічної продукції з точки зору створення механізму його підтримки. Державна підтримка еколого-орієнтованого

бізнесу повинна охоплювати виробників, включати заходи щодо формування попиту на органічну продукцію та стратегічні заходи з популяризації та формування іміджу даної продукції. По кожному з даних блоків запропоновано конкретні заходи та програми дії. Окремо підкреслена необхідність розробки подібних програм підтримки в розрізі конкретних культур та видів продукції. Крім того, органічне виробництво може і повинно бути доповнене різними пов'язаними з ним напрямками бізнесу, зокрема сільським туризмом.

12. Перехід підприємств до органічного виробництва вимагає часу. Для продукції, яка отримується в перехідний період, пропонується запровадити на вітчизняному ринку нову категорію товарів «зелена продукція». Дана категорія повинна бути законодавчо закріплена. Виходячи з цього, еколого-орієнтована продукція повинна включати в себе зелену продукцію (продукцію перехідного періоду) та органічну продукцію, яка має відповідні сертифікати.

Розроблено механізм державної підтримки сільськогосподарських підприємств та фермерських господарств на час перехідного періоду. Даний механізм дає можливість врахувати втрати урожаю при відмові виробників від застосування хімічних засобів і підтримати рівень прибутковості виробництва. Проведені розрахунки дали можливість визначити обсяги державної підтримки в перехідний період виробників при виробництві зернових та зернобобових культур, сої, ріпаку, соняшнику в залежності від рівня інтенсивності їх виробництва.

13. Встановлено, що величина доходів домогосподарства має суттєвий вплив на рівень споживання продуктів харчування. В групі домогосподарств з рівнем доходу, який визначався як «Було достатньо і робили заощадження» витрати по основних видах продуктів харчування суттєво перевищували дані витрати по групі домогосподарств з рівнем доходу «Не вдалося забезпечити навіть достатнє харчування». Надійність та суттєвість розбіжностей була доведена статистичними методами. Було здійснено також порівняння натуральних показників споживання продуктів харчування. Різниця в рівні споживання продуктів виявилась також суттєвою. Доведено, що домогосподарства з більш високим рівнем доходу, маючи високий рівень споживання продуктів харчування, мають можливість покращити їх структуру, в том числі за рахунок екологічно орієнтованої продукції.

14. Здійснене моделювання потенційно можливого обсягу споживання органічних продуктів із врахуванням рівня доходів різних груп домогосподарств та розбіжностей між цінами на органічні та звичайні продукти. Було змодельовано три ситуації з питомою вагою органічної продукції в структурі споживання 10%, 25% та 50%. Встановлено, що по хлібопродуктах та борошну кількість потенційних споживачів суттєво при питомій вазі органічної продукції 50% у структурі споживання дорівнює по різних групах домогосподарств від 2,7% до 0,5%. По м'ясу та молочних продуктах при даній питомій вазі потенційне коло споживачів коливалося від 34,4% до 21,5%.

15. Проведене прогнозування обсягів споживання органічної продукції в розрахунку на одного мешканця на період до 2022 року дало можливість встановити, що величина даного показника може досягти у Данії 435 євро/особу, Німеччині – 185 євро/особу, Франції – 219 євро/особу, Нідерланди – 88 євро/особу, Швейцарії – 442 євро/особу, США – 175 євро/особу. За даними країнами було також здійснено прогнозування обсягів ринку у 2022 році. Виходячи з тенденцій розвитку у 2000–2019 роках, обсяги даного ринку можуть досягнути у Данії 2469 млн євро, Німеччині – 15421 млн євро, Франції – 14196 млн євро, Нідерландах – 1647 млн євро, Швейцарії – 3643 млн євро, США – 55853 млн євро. Отримані результати дають можливість прогнозувати вітчизняним виробникам перспективи виходу на ринок конкретної країни.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових виданнях, включених до Переліку наукових фахових видань України

1. Герасименко Ю. С. Еколого-економічна концепція розвитку аграрного сектору України. *Вісник ХНАУ, Серія «Економічні науки»*. 2015. № 1. С. 108–118.
2. Герасименко Ю. С. Сутність поняття «інститут» в аграрній сфері. *Бізнес інформ*. 2015. № 1. С. 29–33.
3. Герасименко Ю. С. Сталість розвитку сільського господарства як стратегічний напрям його трансформаційних змін. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету: Серія: «Економіка і менеджмент»*. 2015. № 13. С. 97–100.
4. Герасименко Ю. С. Ініціатива відродження залишається за самими регіонами. *Вісник Житомирського національного агроекологічного університету*. 2016. № 1 (55). Т. 3. С. 18–24.
5. Герасименко Ю. С. Поняття методології в економічній літературі. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки)*. 2016. № 2 (31). С. 3–9.
6. Герасименко Ю. С. Підвищення ролі методологічних принципів в економічних дослідженнях АПК. *Вісник ХНАУ: Серія «Економічні науки»*. 2016. № 2. С. 150–162.
7. Велієва В. О., Герасименко Ю. С. Наукові теорії та принципи у стратегічному аналізі. *Вісник ХНАУ: Серія «Економічні науки»*. 2018. № 2. С. 242–249. (особистий внесок автора: обґрунтовано необхідність чіткого дотримання наукових принципів в процесі проведення досліджень).
8. Ульянченко О. В., Герасименко Ю. С. Окремі аспекти оцінки рівня економічної ефективності виробництва органічної продукції. *Науковий журнал «Причорноморські економічні студії»*. 2019. № 42. С. 77–82. (особистий внесок автора: обґрунтовано оцінку рівня економічної ефективності виробництва в органічних підприємствах).

9. Герасименко Ю. С. Стан та динаміка розвитку органічного ринку в світі. *Український журнал прикладної економіки*. 2020. Том 5. № 3. С. 108–117. ISSN 2415-8453.

10. Герасименко Ю. С., Велієва В. О., Остапенко Р. М. Стратегічні напрями формування механізму державного стимулювання розвитку екологічно орієнтованого агробізнесу. *Проблеми економіки*. 2020. № 4 (46). С. 364–375. (особистий внесок автора: обґрунтовані стратегічних напрямів державної підтримки екологічно орієнтованого агробізнесу).

11. Герасименко Ю. С. Основні тенденції розвитку екологічно орієнтованого бізнесу в Україні та світі. *Бізнес інформ*. 2020. № 11. С. 83–88.

12. Ульянов О. В., Шиян Д. В., Герасименко Ю. С. Прогнозування світових тенденцій розвитку ринку органічної продукції. *Ефективна економіка*. 2020. № 10. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8280>. DOI: 10.32702/2307-2105-2020.10.9 (особистий внесок автора: обґрунтовані прогноз розвитку ринку органічної продукції в окремих країнах).

13. Герасименко Ю. С. Зелений туризм як фактор формування сталості розвитку сільських територій. *Ефективна економіка*. 2020. № 6. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7994>. DOI: 10.32702/2307-2105-2020.6.77.

14. Герасименко Ю. С., Остапенко Р. М. Окремі аспекти державної підтримки виробництва органічної продукції в світовій практиці. *Ефективна економіка*. 2021. № 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8684>. DOI: 10.32702/2307-2105-2021.2.106 (особистий внесок автора: здійснено аналіз світових практики державної підтримки виробництва органічної продукції).

15. Герасименко Ю. С. Формування механізму державної підтримки екологічно орієнтованого аграрного бізнесу в перехідний період. *Ефективна економіка*. 2021. № 1. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8496>. DOI: 10.32702/2307-2105-2021.1.71.

16. Герасименко Ю. С. Окремі аспекти формування економічного механізму державної підтримки органічного виробництва технічних культур. *Економіка та держава*. 2021. № 1. С. 92–97. URL: <http://www.economy.in.ua/?op=1&z=4839&i=13>. DOI: 10.32702/2306-6806.2021.1.92.

17. Шиян Д. В., Герасименко Ю. С., Велієва В. О., Остапенко Р. М. Прогнозування попиту на органічну продукцію у домогосподарств із різним рівнем доходу. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 8. С. 16–23. URL: <http://www.investplan.com.ua/?op=1&z=7412&i=2>. DOI: 10.32702/2306-6814.2021.8.16 (особистий внесок автора: побудовані моделі прогнозні можливого рівня споживання окремих продуктів в залежності від доходів домогосподарств).

Публікації у наукових виданнях, включених до категорії «А» Переліку наукових фахових видань України, та у закордонних виданнях, проіндексованих у базах даних Web of Science Core Collection та/або Scopus

18. Ostapenko, R., Herasymenko, Y., Nitsenko, V., Koliadenko S., Balezentis, T., Streimikiene, D. Analysis of Production and Sales of Organic Products in Ukrainian Agricultural Enterprises. *Sustainability* 2020, 12, 3416. URL: <https://doi.org/10.3390/su12083416>. (особистий внесок автора: здійснено порівняльну оцінку рівня ефективності виробництва в органічних та звичайних підприємствах).

19. Halytskyi, O., Koliadenko, S., Leshchuk, H., Polenkova, M., & Herasymenko, Yu. (2020). Risk assessment for biofuel projects: problems of methodology. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. Vol. 4, No 35, 152–157. URL: <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v4i35.221857>. (особистий внесок автора: обґрунтовано важливість розвитку ринку біопалива в Україні).

20. Vasylishyn, S., Ulyanchenko, O., Bochulia, T., Herasymenko, Y., & Gorokh, O. (2021). Improvement of analytical support of economic security management of the agricultural enterprises. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*, 7(3), 123–141. URL: <https://doi.org/10.51599/are.2021.07.03.08>. (особистий внесок автора: обґрунтовано вибір екологічних показників при проведенні інтегральної оцінки економічної безпеки підприємств).

**Статті у наукових періодичних виданнях інших держав із
напрямку, з якого підготовлено дисертацію**

21. Herasymenko Y. S. Features of formation markets for organic produce. *The scientific heritage. Budapest, Hungary*. 2017. No. 9 (9), P. 2. p. 4–11.

22. Герасименко Ю. С., Остапенко Р. М., Велієва В. О. Правила і вимоги виробництва та реалізації органічної продукції в Україні. *European scientific journal of Economic and Financial innovation*. 2020. 2(6). 194–204. URL: <https://journal.eae.com.ua/index.php/journal/article/view/112/99>. DOI: 10.32750/2020-0218. (особистий внесок автора: проведено систематизацію вимог до виробництва органічної продукції в Україні).

Розділи у колективних монографіях

23. Герасименко Ю. С. Інституціональне середовище аграрної сфери. Теоретико-методологічні основи регулювання економічних процесів: від кризи до сталого розвитку: колективна монографія / За заг. ред. О. В. Кендюхова. Київ : «Центр навчальної літератури», 2015. С. 84–92.

24. Герасименко Ю. С. Особливості екологічно орієнтованого агробізнесу в Україні. Екологічні, соціальні й економічні аспекти розвитку АПК на засадах раціонального ресурсовикористання : колективна монографія [за заг. ред. П. В. Писаренка, Т. О. Чайки, О. О. Ласло]. Полтава : «Сімон», 2015. С. 43–54.

25. Герасименко Ю. С. Економічні механізми управління розвитком екологічно-орієнтованого агробізнесу. Кол. Монографія : Управління стратегіями випереджаючого інноваційного розвитку / За ред. Ілляшенко Н. С. Суми : Триторія, 2020. С. 372–381.

Публікації у інших виданнях

26. Герасименко Ю. С. Розвиток екологічно-орієнтованого бізнесу в аграрному секторі національної економіки. *Вчені записки Харківського інституту управління: Науковий журнал. Серія «Наука і практика управління»*. № 38. 2015. С. 229–238.

27. Герасименко Ю. С. Розвиток екологічно орієнтованого агробізнесу в умовах підтримки родючості ґрунтів. *Вчені записки Харківського інституту управління: Науковий журнал. Серія «Наука і практика управління»*. № 40. 2015. С. 344–357.

28. Герасименко Ю. С. Структура споживання органічної продукції в розвинутих країнах Європи і України. *Журнал Київського університету ринкових відносин: Економіка, бізнес-адміністрування, право*. 2018. № 5 (5). С. 68–81.

29. Герасименко Ю. С. Аналіз виробництва органічної продукції в сільськогосподарських підприємствах України. *Sciences of Europe. Praha. Czech Republic*. 2020. Vol. 3, № 48 (48). Р. 48–54. URL: <http://www.europe-science.com/wp-content/uploads/2020/10/VOL-3-No-48-2020.pdf>.

Тези конференцій

30. Герасименко Ю. С. Інституційний підхід до аналізу аграрного сектору України. *Економічна теорія: еволюція парадигми та революційні гіпотези*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 27–28 березня 2015 року). Київ: ДЕДУТ, 2015. С. 44–46.

31. Герасименко Ю. С. Проблеми і перспективи розвитку органічного виробництва в Україні. *Органічне виробництво і продовольча безпека*. Житомир: «Полісся», 2015. С. 107–112.

32. Герасименко Ю. С. Проблеми сталого розвитку та безпеки агропродовольчої сфери України. Сборник статей научно-информационного центра «Знание» по материалам XI Международной заочной научно-практической конференции: «Развитие науки в XXI веке» (14 марта 2016 г.) 2 часть, Харьков: сборник со статьями (уровень стандарта, академический уровень). Д.: Научно-информационный центр «Знание», 2016. С. 17–26.

33. Герасименко Ю. С. Сучасний стан виробництва екологічно чистої сільськогосподарської продукції. Матеріали підсумкової наукової конференції професорсько-викладацького складу, аспірантів і здобувачів, 23–24 березня 2016 р. / Харк. нац. аграр. ун-т ім. В. В. Докучаєва. Харків: ХНАУ, 2016. Ч. 1. С. 43–44.

34. Герасименко Ю. С. Наскільки органічна продукція популярна в Україні? Збірник матеріалів конференції: «Актуальні проблеми в сферах науки та шляхи їх вирішення» (Україна, м. Київ, 21 квітня 2016 р). Київ, 2016. № 5. С. 7–12.

35. Герасименко Ю. С., Горкавый В. К. Учетно-аналитические аспекты управления себестоимостью продукции: сборник научных трудов по материалам III Международной научно-практической конференции «Бухгалтерский учет в условиях глобализации экономики», посв. 50-летию факультета бухгалтерского учета УО БГСХА (21–22 апреля 2016 г.) / гл. ред. Е. Л. Путникова. Горки: УО «Белорусская государственная

сельскохозяйственная академия», 2016. С. 19–21. (*особистий внесок автора: проведено систематизацію обліково-аналітичних аспектів управління собівартістю*).

36. Герасименко Ю. С. Ринок екологічно чистої продукції в Україні. Органічне виробництво і продовольча безпека. Житомир : О. О. Євенок, 2016. С. 394–400.

37. Велієва В. О., Герасименко Ю. С. Методичні аспекти собівартості продукції. *Актуальні проблеми правової науки і державотворення в Україні в контексті правової інтеграції*: зб. матеріалів IX Міжнародної науково-практичної конференції (21–22 травня 2016 року, м. Суми) / Сумська філія Харківського національного університету внутрішніх справ. Суми : Видавничий дім «Ельдорадо», 2016. С. 264–266. (*особистий внесок автора: проаналізовані методичні аспекти формування собівартості продукції*).

38. Герасименко Ю. С. Окремі тенденції при виробництві органічної продукції в сільськогосподарських підприємствах України. Матеріали Міжнародної наукової конференції молодих вчених «Економіко-екологічні проблеми сучасності у дослідженнях молодих науковців» (29–30 червня 2017 р.) / Одеський державний екологічний університет. Харків : ФОП Панов А. М., 2017. С. 29–32.

39. Герасименко Ю. С. Принципы экологизации экономики землепользования. *Стратегия развития экономики Беларуси: вызовы, инструменты реализации и перспективы*: сборник научных статей (27 октября 2017 г.). В 4 ч. Ч. 2 / Национальная академия наук Беларуси, Институт экономики НАН Беларуси; [ред.кол.: В. И. Бельский и др.]. Минск : Институт системных исследований в АПК НАН Беларуси, 2017. С. 179–182.

40. Герасименко Ю. С. Принципи екологічної ефективності управління земельними ресурсами. *Формування ефективної моделі розвитку підприємства в умовах ринкової економіки* : тези V Міжнародної науково-практ. конференції (2–3 листопада 2017 р.). Житомир, 2017. С. 59–63.

41. Герасименко Ю. С. Тенденції розвитку ринку органічної продукції в країнах Європи. *Сучасний стан і перспективи розвитку обліку, аналізу та фінансового забезпечення підприємств агропромислового виробництва* : матеріал Міжнародної наук.-практ. конф., 9–10 листопада 2017 р. / Харківський національний аграрний університет ім. В. В. Докучаєва. Харків : ХНАУ, 2017. С. 200–203.

42. Герасименко Ю. С. Сучасні принципи та підходи до поняття екологічного землеробства. *Економіка та управління: сучасний стан і перспективи розвитку* : матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 23–24 листопада 2017 р.) / Гол. ред. І. А. Педько. Одеса : ОДАБА, 2017. С. 12–15.

43. Герасименко Ю. С., Велієва В. О., Ментей О. С. Роль фізичної культури в житті людини. *Освіта і наука: філософські, історичні та соціальні засади* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 95-річчю кафедр філософії та історичних, соціальних і правових дисциплін Харківського національного аграрного університету

ім. В. В. Докучаєва, 28 листопада 2017 р. Харків : ХНАУ, 2017. С. 265–266. (особистий внесок автора: обґрунтовано важливість фізичної культури для формування здорового способу життя).

44. Герасименко Ю. С. Ґрунтозахисні системи як економічний механізм екологічного використання земель. *Інновації в управлінні соціально-економічним розвитком* : матеріали I Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції, присвяченої 95-річчю Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова (5 березня 2018 р.). Харків, 2018. С. 504–507.

45. Герасименко Ю. С. Сучасний стан ведення органічного землеробства. Матеріали підсумкової наукової конференції професорсько-викладацького складу, аспірантів і здобувачів, 13–14 березня 2018 р. / Харківський національний аграрний університет ім. В. В. Докучаєва. Харків, 2018. Ч. II. С. 35–36.

46. Герасименко Ю. С. Системи управління земельними ресурсами. *Обліково-аналітичне забезпечення інноваційного розвитку економіки* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції, 14–15 березня 2018 року. Львів : ЛНАУ, 2018. С. 412–415.

47. Герасименко Ю. С., Чернікова А. П. Позиції України на світовому ринку зерна. *Актуальні проблеми розвитку обліку, аналізу та фінансів в агропромисловому виробництві України* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції молодих учених, студентів, аспірантів, 25 квітня 2018 року. Харків : ХНАУ, 2018. С. 265–267. (особистий внесок автора: здійснено аналіз сучасних підходів до оцінки економічної інформації за даними звітності підприємств).

48. Герасименко Ю. С. Шляхи запровадження органічного та екологічного землеробства. *Роль молоді у розвитку АПК України* : зб. матеріалів II Всеукр. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів і молодих вчених, Київ, 26–27 квітня 2018 р.; Національний університет біоресурсів і природокористування України. Київ, 2018. С. 92–94.

49. Герасименко Ю. С., Єрмоленко О. А. Прогнозування розвитку аграрного сектору економіки. *Глобальні принципи фінансового, облікового та аналітичного забезпечення аграрного сектору економіки* : матеріали Міжнародної наук.-практ. конф., 8–9 листопада 2018 р. Вип. 1 / Харк. нац. аграр. ун-т. Харків : ХНАУ, 2018. С. 272–274. (особистий внесок автора: обґрунтовані можливі напрями розвитку аграрного сектору).

50. Герасименко Ю. С. Агроекологічний стан вирощування підприємствами України екологічної продукції. *Ефективне функціонування екологічно стабільних територій у контексті стратегії стійкого розвитку: агроекологічний, соціальний та економічний аспекти* : матеріали II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції 28 листопада 2018 р. / Полтавська державна аграрна академія. Полтава, 2018. С. 23–25.

51. Герасименко Ю. С. Аналіз виробництва органічної продукції в сільськогосподарських підприємствах іноземних країн. *Проблеми та перспективи розвитку підприємництва* : Матеріали XII Міжнародної

науково-практичної конференції (Харків, 30 листопада 2018 р.). Харків : ХНАДУ, 2018. С. 337–339.

52. Герасименко Ю. С. Історія та сучасний стан розвитку виробництва органічної продукції. *International Scientific Conference Digital and Innovative Economy: Processes, Strategies, Technologies: Conference Proceedings*, January 25th, 2019. Kielce, Poland : Baltija Publishing. p. 157–160.

53. Герасименко Ю. С. Аналіз розвитку органічного виробництва в Україні. Матеріали підсумкової науково-практичної конференції професорсько-викладацького складу: здобувачів наукових ступенів, 19-20 березня 2019 р.; у 2 частинах. Харків : ХНАУ, Ч II. 2019. С. 40–42.

54. Герасименко Ю. С., Велієва В. О. Стан ринку органічної продукції в Україні. *Актуальні проблеми сучасного бізнесу: обліково-фінансовий та управлінський аспекти* : матеріали I Міжнародної наук.-практ. інтернет-конференції, 19–21 березня 2019 р. Ч. 2. Львів : ЛНАУ, 2019. С. 192–195. (особистий внесок автора: проаналізовано сучасний стан розвитку ринку органічної продукції в Україні).

55. Герасименко Ю. С., Велієва В. О. Аналіз споживання органічної продукції в Україні та Європі. *Формування та перспективи розвитку підприємницьких структур в рамках інтеграції до Європейського простору* : матеріали II Міжнародної наук.-практ. конф. (заочна форма 27 березня 2019 р.). Полтава, 2019. С. 122–124. (особистий внесок автора: здійснено аналіз зміни ринку органічної продукції).

56. Герасименко Ю. С. Економічна ефективність та конкурентоспроможність підприємств з виробництвом екологічної продукції. *Проблеми і перспективи інноваційного розвитку аграрного сектора економіки в умовах інтеграційних процесів* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присв. 90-річчю екон. освіти в ХНАУ ім. В. В. Докучаєва, 3–4 жовтня 2019 р. У 2 ч. Ч. 2 / Харк. нац. аграр. ун-т ім. В. В. Докучаєва. Харків : ХНАУ, 2019. С. 115–118.

57. Герасименко Ю. С. Велієва В. О., Остапенко Р. М. Економічна ефективність підприємств з виробництвом екологічно орієнтованої продукції. *The 5th International scientific and practical conference “Topical issues of the development of modern science”* (January 15–17, 2020) Publishing House “ACCENT”, Sofia, Bulgaria. 2020. 1057 p. P. 366–374. (https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2020/01/topical-issues-of-the-development-of-modern-science_15-17.01.2020.pdf). (особистий внесок автора: здійснено аналіз рівня ефективності виробництва в органічних підприємствах).

58. Герасименко Ю. С. Екологічна ситуація у сільськогосподарському виробництві України. *Економіка, менеджмент та аудит: сучасні проблеми, перспективи та напрями розвитку* : матеріали міжнародної наук.-практ. конф. (Львів, 22 лютого 2020 р.) / ГО «Львівська економічна фундація». Львів, 2020. С. 99–101.

59. Герасименко Ю. С. Екологічні проблеми найважливіших галузей аграрного сектору економіки. *Економіка, фінанси, облік та право: аналіз*

тенденцій та перспектив розвитку : зб. тез допов. міжнар. наук.-практ конф. (м. Полтава, 5 березня 2020 р.): у 5 ч. Полтава : ЦФЕНД, 2020. Ч. 2. С. 7–8.

60. Герасименко Ю. С. Етапи розвитку органічного виробництва. *«Світ економічної науки. Випуск 21»* : матеріали міжнародної наук.-практ. інтернет-конференції економічного спрямування (26 березня 2020 р.). Тернопіль, 2020. С. 52–54.

61. Велієва В. О., Герасименко Ю. С. Остапенко Р. М. Маркетинг та виробництво органічної продукції в Україні. *Органічне виробництво і продовольча безпека*. Житомирський національний агроекологічний університет, Житомир : ПНУ, 2020. С. 226–229. (особистий внесок автора: обґрунтовано можливі напрями маркетингу органічної продукції).

62. Герасименко Ю. С. Кількість виробників органічної продукції. *Інноваційні технології бізнесу, природокористування і туризму* [Електронне видання] : збірник тез I Міжнародної наук.-практ. конф. (м. Чернігів, 9 квітня 2020 р.) / Чернігів. нац. технол. ун-т. Чернігів : ЧНТУ, 2020. С. 274–277.

63. Велієва В. О., Герасименко Ю. С., Остапенко Р. М. Сучасний стан та перспективи вирощування соняшнику в умовах лісостепу України. *The 8th International scientific and practical conference “Dynamics of the development of world science”* (April 15–17, 2020) Perfect Publishing, Vancouver, Canada. 2020. 999 p. P. 360–370. (https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2020/04/DYNAMICS-OF-THE-DEVELOPMENT-OF-WORLD-SCIENCE_15-17.04.20.pdf). (особистий внесок автора: проаналізовано стан та перспективі розвитку виробництва соняшнику з точки зору дотримання екологічних складових).

64. Велієва В. О., Остапенко Р. М., Герасименко Ю. С. Аналіз ефективності виробництва соняшнику. *Сучасні технології менеджменту, інформаційне, фінансове та облікове забезпечення розвитку економіки в умовах євроінтеграції* : зб. тез доповідей учасників Всеукраїнської наук.-практ. інтернет-конференції, м. Черкаси, 16–17 квітня 2020 року. Черкаси : Східноєвропейський університет економіки і менеджменту, 2020. С. 162–163. (особистий внесок автора: здійснено оцінку перспектив виробництва соняшнику).

65. Велієва В. О., Герасименко Ю. С., Остапенко Р. М. Оптимізація витрат як фактор підвищення ефективності виробництва соняшника. *Проблеми обліково-аналітичного забезпечення управління підприємницькою діяльністю* : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 100-річчю Полтавської державної аграрної академії (м. Полтава, 23 квітня 2020 р.) / за ред. Плаксієнка В. Я., Пилипенко К. А. Полтава : ПП «Астроя», 2020. С. 297–299. (особистий внесок автора: проведено оцінку оптимальних параметрів виробництва соняшнику за умов сталого розвитку).

66. Остапенко Р. М., Герасименко Ю. С., Велієва В. О. Аграрні підприємства: стратегічне управління їх розвитком. *The 9th International scientific and practical conference “Perspectives of world science and education”* (May 20–22, 2020) CPN Publishing Group, Osaka, Japan. 2020. 1073 p. P. 769–777. (<https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2020/05/perspectives-of-world->

science-and-education_20-22.05.2020.pdf). (особистий внесок автора: сформовано стратегічні напрями можливого розвитку аграрних підприємств).

67. Остапенко Р. М., Велієва В. О., Герасименко Ю. С. Економічний механізм функціонування аграрних підприємств. *Перспективні напрями та інноваційні досягнення аграрної науки*: матеріали II Всеукраїнської наук.-практ. інтернет-конференції, присвяченої видатному вченому, викладачу, організатору сільськогосподарського виробництва, засновнику Херсонського земського сільськогосподарського училища, кандидату сільського господарства і лісівництва К. І. Тархову, 22 травня 2020 р. Херсон : ДВНЗ «ХДАУ», 2020. С. 154–156. (особистий внесок автора: проаналізовано особливості функціонування економічного механізму в сільському господарстві).

68. Велієва В. О., Остапенко Р. М., Герасименко Ю. С. Моніторинг економічної діяльності господарських товариств. *Розвиток фінансово-кредитних систем: виклики сьогодення*: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. інтернет-конференції, Ч. 1. 2–3 червня 2020 р. Умань : Уманський НУС, 2020. С. 40–43. (особистий внесок автора: набір показників для проведення моніторингу економічної діяльності підприємства).

69. Герасименко Ю. С. Удосконалення управління системами екологічно орієнтованого агробізнесу. Матеріали підсумкової наукової конференції професорсько-викладацького складу і здобувачів наукових ступенів, 01–02 липня 2020 р.; у 2-х частинах. Харків : ХНАУ, 2020. Ч. II. С. 35–37.

70. Герасименко Ю. С., Остапенко Р. М., Велієва В. О. Екологічна сертифікація товарів і послуг. *Сучасне українське село: соціальні та економічні виклики*: матеріали I Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті Валентина Івановича Тарасенка, 17–18 вересня 2020 р., м. Харків: наук. вид. / Харків. нац. аграр. ун-т ім. В. В. Докучаєва; за ред. д-ра екон. наук О. В. Ульянченка, д-ра соціол. наук В. В. Чепак, д-ра соціол. наук В. В. Судакова. Харків, 2020. С. 104–107. (особистий внесок автора: здійснено оцінку особливостей проведення сертифікації органічної продукції).

71. Морозевич О. А., Герасименко Ю. С. Экономическое управление развитием экологического агробизнеса в современных условиях. *Сучасний стан і перспективи розвитку обліку, аналізу та фінансового забезпечення підприємств агропромислового виробництва*: Матер. III Міжнар. наук.-практ. конф., 12–13 листопада 2020 р. / Харків. нац. аграр. ун-т ім. В. В. Докучаєва. Харків : ХНАУ, 2020. С. 175–177. (особистий внесок автора: обґрунтовано можливі напрями економічного розвитку управління екологічним агробізнесом).

72. Герасименко Ю. С. Державна система екологічного управління організаціями. *Соціально-компетентне управління корпораціями в умовах поведінкової економіки*: [матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (18 лютого

2021 р.]] / відп. ред. О. М. Павлова, К. В. Павлов, Л. В. Шостак, А. М. Лялюк. Луцьк, 2021. С. 258–260.

73. Герасименко Ю. С. Іноземне інвестування в АПК. *Економічні читання: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 85-річному ювілею професора В. Й. Шияна, 19 лютого 2021 р.* / Харків. нац. аграр. ун-т ім. В. В. Докучаєва. Харків : ХНАУ, 2021. С. 343–344.

74. Герасименко Ю. С. Проблеми управління екологічним підприємством. *Сучасні тенденції розвитку фінансових та інноваційно-інвестиційних процесів в Україні. Матеріали IV Міжнародної наук.-практ. конференції 12 березня 2021 року : збірник наукових праць [Електронний ресурс].* Вінниця : ВНТУ, 2021. С. 478–479. ISBN 978-966-641-831-2 (PDF).

75. Герасименко Ю. С. Порівняння цін на органічну і звичайну продукцію. *Маркетинг: виклики та рішення: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 21 квітня 2021 року) / за ред. д.е.н., проф. І. Л. Литовченко. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. С. 34–37.*

76. Герасименко Ю. С. Розвиток виробництва органічної продукції: реклама чи норма? *Механізми забезпечення сталого розвитку економіки : проблеми, перспективи, міжнародний досвід : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф., 23 квітня 2021 р. / редкол. : О. І. Черевко [та ін.] ; Харківський держ. ун-т харч. та торг. Харків : ХДУХТ, 2021. С. 133–136.*

АНОТАЦІЯ

Герасименко Ю. С. Інституціональне забезпечення розвитку екологічно орієнтованого бізнесу в аграрній сфері. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством. – Міжрегіональна академія управління персоналом, 2021.

Узагальнено теоретичні основи формування інституціонального забезпечення екологічно орієнтованого бізнесу в аграрній сфері. Здійснено оцінку інституціональних підходів при дослідженні аграрного сектору України. Обґрунтовано теоретичні засади сталості розвитку сільського господарства як стратегічного напрямку його трансформаційних змін. Визначено сутність і особливості екологічно орієнтованого агробізнесу. Узагальнено методологічні підходи до оцінки рівня ефективності екологічно орієнтованого агробізнесу.

Досліджено стан та тенденції виробництва екологічно орієнтованої продукції в Україні. Відмічається, що ринок органічної продукції в останні десятиріччя в світі стрімко розвивається. Здійснено аналіз виробництва органічної продукції в сільськогосподарських підприємствах з визначенням різниці порівняно зі звичайними підприємствами. Пропонується концептуально модель можливого економічного механізму виробництва екологічно орієнтованої продукції. Розроблені концептуальні підходи до

формування механізму державної підтримки екологічно орієнтованого аграрного бізнесу в перехідний період. Пропонується механізм державної підтримки сільськогосподарських підприємств та фермерських господарств, які вирішили перейти до виробництва органічної продукції на час перехідного періоду. Визначено стратегічні напрями розвитку екологічно орієнтованого агробізнесу в Україні. Здійснено моделювання потенційно можливого обсягу споживання органічних продуктів із врахуванням рівня доходів різних груп домогосподарств та розбіжностей між цінами на органічні та звичайні продукти.

Ключові слова: інституційна теорія, екологічне виробництво, органічна продукція, державна підтримка, ринок, економічний механізм, доходи домогосподарств, витрати домогосподарств, стратегія розвитку.

АННОТАЦИЯ

Герасименко Ю.С. Институциональное обеспечение развития экологически нацеленного бизнеса в аграрной сфере. – Квалификационный научный труд на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности 08.00.03 – экономика и управление национальным хозяйством. – Межрегиональная академия управления персоналом, 2021.

Обобщены теоретические основы формирования институциональной системы экологически ориентированного бизнеса в аграрной сфере. Осуществлена оценка институциональных подходов при исследовании аграрного сектора Украины. Обоснованы теоретические основы устойчивости развития сельского хозяйства как стратегического направления его трансформационных изменений. Определены сущность и особенности экологически ориентированного агробізнеса. Обобщены методологические подходы к оценке уровня эффективности экологически ориентированного агробізнеса.

Исследовано состояние и тенденции производства экологически ориентированной продукции в Украине. Отмечается, что рынок органической продукции в последние десятилетия в мире стремительно развивается. Проведен анализ производства органической продукции в сельскохозяйственных предприятиях с определением разницы по сравнению с обычными предприятиями. Предлагается концептуально модель возможного экономического механизма производства экологически ориентированной продукции. Разработаны концептуальные подходы к формированию механизма государственной поддержки экологически ориентированного аграрного бизнеса в переходный период. Предлагается механизм государственной поддержки сельскохозяйственных предприятий и фермерских хозяйств, решивших перейти к производству органической продукции, на время переходного периода. Определены стратегические направления развития эколого-ориентированного агробізнеса в Украине. Осуществлено моделирование потенциально возможного объема потребления органических продуктов с учетом уровня доходов разных групп

домохозяйств и разбежностей между ценами на органические и обычные продукты.

Ключевые слова: институциональная теория, экологическое производство, органическая продукция, государственная поддержка, рынок, экономический механизм, доходы домохозяйств, расходы домохозяйств, стратегия развития.

ANNOTATION

Herasymenko Yu. S. Institutional support for the development of environmentally-oriented business in the agricultural sector. – Qualifying scientific research paper with the rights of a manuscript.

The dissertation for the degree of Doctor of Economic Sciences in the specialty 08.00.03 – Economics and Management of National Economy – Interregional Academy of Personnel Management, 2021.

The paper summarizes theoretical principles concerning the formation of the institutional system of environmentally-oriented business in the agricultural sphere. The assessment of institutional approaches in the study of the agrarian sector of Ukraine was performed. It is emphasized that the institutional environment is important for the formation of the economic system in each country. Institutions consist of both formal and informal rules and restrictions. They can be connected and function in an economic, political and unofficial system. The theoretical foundations of the sustainability of agricultural development as a strategic direction of its transformational changes are substantiated. It is noted that sustainable development is currently considered in the world as the leading ideology for development of society in most developed countries. The classical definition of sustainable development is that it is development that meets the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs. The paper identifies the essence and characteristics of environmentally-oriented agribusiness. The methodological approaches to estimate the level of eco-oriented agribusiness efficiency are summarized. The thesis points out the importance of economic policy of the state in defining the tools for implementing the economic mechanism, agricultural policy in the agrarian sphere of the economy, developed in accordance with the strategic and tactical goals of the country and industry development. The implementation of economic policy takes place with the implementation of accepted in the country methods, forms, and tools of action.

The condition and tendencies of ecologically-oriented production in Ukraine were investigated. It is pointed out that the market for organic products in recent decades is developing fast in the world. The development of organic livestock industry is second to crop production. This is primarily due to more complex

technological features of the transition to organic production. The study analyses the production of organic products in agricultural enterprises identifying the difference compared to regular enterprises. It is found out that organic enterprises had a slightly higher level of yield of marketable products per 1 hectare of arable land. According to the amount of income and profitability of wheat, the difference in organic and conventional enterprises was significant. The analysis showed that the maximum profit and efficiency of wheat production was observed in the group with a yield level of 40.1-50 c/ha.

It is noted that the functioning of the market of ecologically-oriented agrarian business requires a relevant economic mechanism that would motivate manufacturers to switch to the production of organic products. A conceptual model of a possible economic mechanism for the production of environmentally-oriented products is proposed. State support for eco-oriented business should embrace producers, include measures to create demand for organic products and strategic actions to promote and build the reputation of these products. The paper presents conceptual approaches to the formation of the mechanism of state support for environmentally-oriented agrarian business during the transition period. It is proposed the mechanism of state support for agricultural enterprises and farms that have decided to switch to the production of organic products during the transition period. This mechanism takes into account possible crop losses when producers reject the use of chemicals and allows to get a compensation at the level of profitability of their production. The strategic directions of development of ecologically-oriented agribusiness in Ukraine were determined. It is performed simulation of the potential volume of consumption of organic products, taking into account the level of income of different groups of households and the differences between the prices of organic and conventional products. The thesis shows the projection of the consumption of organic products per inhabitant and in absolute terms for the period up to 2022 in different countries of the world.

Key words: *institutional theory, ecological production, organic products, government support, market, economic mechanism, household income, household expenses, development strategy.*

Підписано до друку 23.11.2021 р. Формат 60 x 84/16.
Папір офс. Гарнітура Times New Roman. Друк – різнографія.
Ум.-друк. арк. 1,8. Тираж 100 прим. Зам. № 2311-1.

Віддруковано з оригінал-макета у видавництві «ДКС центр»
Свідоцтво ДК № 3457 від 08.04.2009 р.
04073, м. Київ, Куренівський провулок, 17, т/ф (044) 537-14-34